

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

DARIUS SABONIS
(BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR KRIMINOLOGIJOS STUDIJŲ PROGRAMA)

TEMA: VIDINIS ĮSITIKINIMAS VERTINANT ĮRODYMUS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –

doc. dr. Alvydas Barkauskas

2004
Vilnius

Turinys

Įvadas	3
1. <i>Pirmas skyrius. ĮRODYMŲ VERTINIMO ESMĖ</i>	6
1.1. Samprata ir turinys	6
1.2. Kompetetingo asmens vidinis įsitikinimas baudžiamojo proceso principų sistemoje.....	12
2. <i>Antras skyrius. ĮRODYMŲ VERTINIMO SUBJEKTAI IR JŲ VAIDMUO BAUDŽIAMAJAME PROCESE</i>	15
3. <i>Trečias skyrius. VIDINIO ĮSITIKINIMO FORMAVIMAS</i>	20
3.1. Procesinės teisėjų nepriklausomumo garantijos	20
3.2. Loginė vertinimo struktūra	22
3.3. Veiksniai, lemiantys vidinio įsitikinimo formavimąsi.....	23
3.3.1. Profesionali teisinė sąmonė	24
3.3.2. Socialiniai istoriniai aspektai	25
3.3.3. Psichologiniai aspektai	26
3.3.4. Bylos nagrinėjimo kolegialumas	29
3.4. Atskirų įrodymų rūšių vertinimo ypatumai	31
3.5. Nuosprendžio motyvavimas	36
4. <i>Ketvirtas skyrius. ĮRODYMŲ VERTINIMAS UŽSIENIO VALSTYBIŲ BAUDŽIAMAJAME PROCESE</i>	37
4.1. Vertinimas Vokietijos baudžiamajame procese	37
4.2. Įrodymų vertinimas anglosaksų teisinės sistemos šalyse	39
Pabaiga	44
Siūlymai, rekomendacijos	47
Naudotos literatūros sąrašas.....	48
Santrauka	50
Priedai	52

Ivadas

Teisinėje literatūroje, o ypač įrodymų teorijoje dažnai minimas vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus kriterijus. Šis įrodymų vertinimo kriterijus buvo įtvirtintas iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusiam Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau LR BPK) bei išliko naujajame LR BPK.

Įrodymų vertinimo pagal vidinį įsitikinimą kriterijus buvo gana plačiai nagrinėjamas 7 – 8 dešimtmetyje. P. Danisevičius („Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese” ir kt.), P. Kazlauskas, E. Palskys („Lietuvos Respublikos baudžiamasis procesas” ir kt.), A. Liakas („Teismo nuosprendis” ir kt.). Be to, dešimtajame dešimtmetyje įrodinėjimo tematika gana plačiai pasisakė J. Rinkevičius („Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai”, „Asmenų parodymai baudžiamajame procese” ir kt.), o užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindus analizavo G. Goda („Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai”).

Visgi įrodymų vertinimo klausimai kur kas plačiau buvo nagrinėjami rusų teisinėje literatūroje. Įrodymų vertinimo tematika rašė V. D. Arsenjevas („Bendrosios teisminių įrodymų teorijos klausimai”), V. F. Bocha („Teismo įsitikinimų formavimas”), L. E. Vladimirovas („Mokymas apie teisminius įrodymus”), S. A. Golunskis („Apie įrodymų vertinimą sovietiniame baudžiamajame procese”), K. F. Guščenko, L. V. Golovko, B. A. Filimonovas („Užsienio valstybių baudžiamasis procesas”, J. M. Groševoi („Teismo įsitikinimo formavimo problemos baudžiamajame procese”), I. I. Muchinas („Objektyvi tiesa ir kai kurie teisminių įrodymų vertinimo klausimai vykdant teisingumą”, „Reikšmingiausios teisminių įrodymų vertinimo problemos baudžiamajame ir civiliniame procese”), A. R. Ratimovas („Teisminių įrodymų teorija sovietiniame baudžiamajame procese”), G. M. Reznikas („Vidinis įsitikinimas vertinant įrodymus”), M. S. Strogovičius („Esminiai įrodymų vertinimo klausimai baudžiamajame procese ir kt.), L. T. Uljanova („Įrodymų vertinimas pirmosios instancijos teisme”) ir kt. Be to, įrodymų vertinimo istoriniai aspektai aptarti bendrojoje įrodymų teorijoje.

Lenkijoje įrodymų teorijos klausimus analizavo M. Cieślak¹; P. Horoszowski² (įrodymų teorijos pradininkai), o pastaruoju metu – Z. Doda, A. Gabele³, T. Grzegorczyk⁴.

¹Cieślak M. Zagadnienia dowodowe w procesie karnym. – Warszawa, 1955.

²Horoszowski P. Nazwa i pojęcie dowodu w teorini i praktyce prawa sądowego//Państwo i Prawo, 1965 Nr. 10.

³Doda Z., Gabele A. Dowody w procesie karnym. – Warszawa, 1995.

Įrodymų vertinimo tema yra pasisakę Vokietijos mokslininkai: Ch. Jäger,⁵ F.Ch. Schroeder⁶, K.Volk⁷ ir kiti. Vokietijos įrodymų teorijos turi galias tradicijas, todėl baudžiamojo proceso ypatumai aptartini atskirai.

Minėtų autorių darbai bei pažiūros daro didelę įtaką įrodymų teisės vystymuisi. Tačiau vidiniam įsitikinimui kaip įrodymų vertinimo kriterijui tirti trūksta kompleksinio požiūrio, apimančio įrodymų vertinimo esmės ir formavimosi ypatumus, o taip pat baudžiamojo proceso dalyvių vaidmens atskleidimą Lietuvoje ir užsienio valstybėse. Be to, nors pats vidinis įsitikinimas kaip sąvoka pagal nuo 2003 05 01 įsigaliojusį LR BPK, lyginant su iki tol galiojusiu LR BPK, nepakito, tačiau iš esmės pakito bei susiaurėjo įrodymus vertinančių subjektų ratas. Naujajame LR BPK kitaip reglamentuotas ir pats vidinio įsitikinimo formavimosi (pagrindimo) procesas. Atsižvelgiant į įvykusius esminius Lietuvos Respublikos norminių teisės aktų pasikeitimus, svarbu kompleksiškai atskleisti vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus ypatumus bei jų reikšmę asmenims įgyvendinant teisę į teisingą ir nešališką teisminį nagrinėjimą.

Temos aktualumą pažymi ir tai, jog analizuojant 2003 metais priimtus apygardų teismų nuosprendžius bei nutartis, kuriomis buvo panaikinti apylinkių teismų nuosprendžiai bei nutartys, nustatyta, kad net 38 % analizuotų nuosprendžių bei nutarčių buvo panaikinta dėl baudžiamojo proceso reikalavimų pažeidimų. Iš jų net 20 % baudžiamojo proceso pažeidimų buvo padaryta vertinant įrodymus. Vadovaujantis apygardų teismų 2003 m. priimtų nuosprendžių bei nutarčių, kuriomis buvo panaikinti apylinkių teismų nuosprendžiai bei nutartys, analize bei apibendrinimu, formuluotina vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus problematika. Esmė tame, jog aukštesnės instancijos teismas gana dažnai konstatuodavo, jog teismo išvados neatitinka faktinių aplinkybių. Tačiau juk pirmosios instancijos teismas išvadas daro įrodymų vertinimo pagal vidinį įsitikinimą pasekoje, o aukštesnės instancijos teismas tokį pirmos instancijos teismo vidinį įsitikinimą konstatuoja esant klaidingu. Tokiu būdu kyla klausimas, ar vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus kriterijus nėra teisės aktuose tik formaliai įtvirtintas?

LR BPK 20 str. 5 d. nurodyta, jog įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą vertina tik teisėjai, tačiau, panagrinėjus kai kurias LR BPK nuostatas, darytina hipotezė, jog tokiu pat būdu įrodymus vertina ir kiti baudžiamojo proceso dalyviai. Be to, vadovaujantis minėta LR BPK 20 str. 5 d., vidinio įsitikinimo formavimasis grindžiamas išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaujantis įstatymu, tačiau atsižvelgiant į vidinio įsitikinimo formavimosi

⁴ Grzegoreyk T. Dowody w procesie karnym. – Warszawa, 1996.

⁵ Jäger, Ch. Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im strfprozess. – München, 2003.

⁶ Schroeder F.Ch. Strafprozessrecht. – München, 2001.

sudėtingumą, darytina dar viena hipotezė, t. y. jog vidinio įsitikinimo formavimuisi įtakos turi daugiau veiksnių negu nurodyta įstatyme.

Šio darbo tikslas – atskleisti vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus ypatumus. Tiriamasis darbas nukreiptas į kompetetingo subjekto įsitikinimo formavimosi analizę. Darbe mėginsime atskleisti:

- 1) įrodymų vertinimo esmę;
- 2) baudžiamojo proceso dalyvių vaidmenį vertinant įrodymus;
- 3) vidinio įsitikinimo formavimosi pagrindus;
- 4) įrodymų vertinimo ypatumus atskirose užsienio valstybėse.

Neatskiriama tiriamojo darbo dalis yra Vilniaus miesto teisėjų apklausa, kurios metu, remiantis iš anksto paruošta anketa, siekta profesionaliu požiūriu įvertinti LR BPK pasikeitimus įrodymų vertinimo srityje bei nustatyti vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus reikšmę priimant procesinius sprendimus.

Tyrimo metu panaudoti analizės, apibendrinimo, lyginimo, lyginamasis istorinis, anketinis, pokalbio, dokumentų analizės bei profesinės patirties apibendrinimo metodai.

⁷ Volk. K. Strafprozessrecht. – München, 2002.

1. ĮRODYMŲ VERTINIMO ESMĖ

Įrodymų vertinimas – tai sudėtingas mąstymo procesas, kurio pažinimui reikia atlikti išsamią analizę. Vertinimo sampratai suvokti, visų pirma, reikalinga žinoti istorijos eigoje egzistavusias vertinimo sistemas, kurių kiekviena turėjo savą supratimą apie įrodymus. Būtent vertinimo sistemų tobulinimo procese ir išsivystė įrodymų vertinimas pagal vidinį įsitikinimą. Visgi pati savaime tokia baudžiamojo proceso kategorija neatspindi vertinimo kaip proceso, apimančio atskirų vertinamųjų kriterijų įvertinimą atskiro įrodymo ar jų visumos atžvilgiu, todėl visa tai reikia panagrinėti išsamiau.

1.1. Samprata ir turinys

Tikrovės pažinimo procesas visuomet prasideda nuo pačios tikrovės suvokimo. Mąstymo procese tikrovės suvokimas abstrahuojasi bei tampa įmanomas jo praktinis pritaikymas konkrečiose gyvenimo situacijose. Visgi tai, ar suvokimo praktinis pritaikymas bus teisingas, vertintina subjektyviai.

Istorijoje žinoma keletas įrodymų vertinimo sistemų, kurios viena nuo kitos skiriasi pažinimo metodologija, todėl įrodymų vertinimo sampratai ir turiniui išsamiai atskleisti naudinga panagrinėti įrodymų vertinimo sistemų istorinę kaitą. Tiesa, įrodymų vertinimo samprata ir turinys visada egzistuoja kartu, nes vertinimo samprata atskleidžiama turinio pagalba.

Viduramžiais egzistavo apkaltinamojo tipo baudžiamasis procesas, kur nusikaltimo padarymu kaltinamo asmens kaltumas buvo nustatinėjamas išbandymais ugnimi, vandenių ar kt. Tokių bandymų rezultatai paprastai buvo laikomi esminiais įrodymais. Tai ypač būdinga inkvizicinių teismų procesui. Buvo teigiama, jog bandymų pagalba tiesą nurodo pats Dievas, todėl bet koks įrodymų vertinimas, patvirtinant ar paneigiant kaltinimą, žmonėms buvo draudžiamas. Tokiu būdu įrodymų vertinimas apsiribojo duomenų apie išbandymų procedūros laikymąsi ar pažeidimą įvertinimu.

Išbandymų rezultatų kaip pagrindinių įrodymų, pakankamų asmenį nuteisti, tvarką vėliau pakeitė formaliųjų, arba įstatymo numatytų, įrodymų sistema. Pagrindinis įrodymas buvo prisipažinimas padarius nusikaltimą, dar kitaip vadinamas įrodymų karaliene. Visgi, šiuo atveju, buvo akcentuojamas tik pats rezultatas, t. y. prisipažinimas, kai tuo tarpu prisipažinimo išgavimo būdai nebuvo praktiškai vertinami. Tokiu būdu, nors bandymai formaliai ir buvo nutraukti, tačiau kankinimai „vardan švento tikslo“ išliko.

Kaltinamo asmens prisipažinimui vėliau buvo prilyginami dviejų pasitikėjimo vertų liudytojų kaltinantys parodymai ar net vieno liudininko parodymai, jeigu liudytojas buvo kaltinamo asmens tėvas. Taigi kiekybinė ir kokybinė įrodymų vertė keitėsi, o įrodymų rūšių daugėjo, todėl buvo nustatyta atitinkama proporcinė vertė (1/4, 1/8 ir t. t.) kiekvienam įrodymui absoliutaus įrodymo atžvilgiu. Įrodymų vertinimas teisme apėmė jų gavimo būdų patikrinimą, o taip pat kiekvieno įrodymo atskirai bei jų visumos vertės, sutinkamai su įstatymu, nustatymą. Jeigu įrodymų verčių suma sudarydavo „absoliutaus“ įrodymo vertę arba ją viršydavo, teismas privalėjo priimti apkaltinamąjį nuosprendį. Priešingu atveju, kaltinamasis likdavo „įtartinas“ arba būdavo išteisinamas. Beje, formaliųjų įrodymų sistemoje buvo numatytos ir visuotinės prezumpcijos, o asmenų duodamų parodymų vertė priklausė nuo apklausiamojo visuomeninės padėties (ypač didelę vertę turėjo dvasininkų duodami parodymai). Tokiu būdu susiformavo visiškas formalizmas, nereikalaujantis jokios aktyvesnės mąstymo veiklos, o teismo išvados dažnai pasirodydavo esančios absurdiškomis, prieštaraujančiomis tiek bylos aplinkybėms, tiek sveikam protui abskriticai.

Buržuazinių revoliucijų pasekoje formaliųjų įrodymų sistemą pakeitė laisvo įrodymų vertinimo pagal vidinį įsitikinimą principas. Kartu įstatymų leidėjas nurodė, jog įsitikinimas turi būti pagrįstas visų byloje esančių įrodymų analize, tačiau detaliam formalizuoti vidinio įsitikinimo formavimosi nesiryžo, o paliko vietas ir įrodymus vertinančiojo subjektyviam požiūriui. Vidinis įsitikinimas tapo objektyvių ir subjektyvių faktorių vienovės išraiška. Tiesa, vėliau dar svarstytos galimybės sumažinti subjektyvių ir padidinti objektyvių veiksnių įtaką vidinio įsitikinimo formavimuisi, tačiau vidinio įsitikinimo formalizavimo bandymai visuomet susidurdavo su tam tikrais keblumais⁸.

Tiesos nustatymas baudžiamojoje byloje – ilgas ir sunkus procesas, nes konkreti situacija bei aplinkybės, kuriomis nusikaltimas buvo padarytas, jau nebeegzistuoja. Tačiau kaltieji asmenys turi būti nubausti, o tam, visų pirma, būtina sužinoti nusikaltimo padarymo aplinkybes.

Nusikaltimo situacija atkurama remiantis įrodymais, t. y. faktiniais duomenimis, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės byla išspręsti teisingai. Įvykio vietoje visuomet randama vienokių ar kitokių pėdsakų, tačiau tam, kad daiktai, liudytojų parodymai ir kiti faktiniai duomenys taptų įrodymais baudžiamojoje byloje, reikalinga juos įvertinti, nes įrodymų vertinimas yra neatsiejama įrodymų tyrimo, o taip pat procesinių sprendimų priėmimo dalis.

⁸ Теория доказательств в советском уголовном процессе. – Москва: Юридическая литература, 1973. С. 428.

Įrodymų verinimas susideda iš kelių sudėtinių dalių, kurių kiekviena atskleidžia skirtingas vertinimo puses. Antai reikalinga įvertinti: ar faktiniai duomenys surinkti sutinkamai su įstatymo reikalavimais, ar jie turi įrodomąją vertę byloje, ar surinkti duomenys atspindi objektyvią tikrovę, ar jais vadovaujantis galima spręsti apie įrodinėtinių byloje aplinkybių buvimą ar nebuvimą bei priimti procesinius sprendimus byloje. Įstatymas nenustato tikslių kriterijų, pagal kuriuos galima būtų spręsti apie konkrečių įrodymų vertę baudžiamajame procese, tačiau nurodo, jog įrodymai vertinami pagal vidinį įsitikinimą. Vidinis įsitikinimas vertinant įrodymus – tai ne intuicija ar emocijos, bet tvirtas, pagrįstas ir motyvuotas įsitikinimas dėl kaltinamojo kaltumo ar nekaltumo, dėl jo atsakomybės laipsnio, besiremias tuo, kad tik ši, o ne kita, išvada, išplaukia iš bylos aplinkybių, o visi kiti galimi bylos sprendimai atmestini kaip prieštaraujantys bylos aplinkybėms, tikrovei⁹.

Įrodymų teorijoje vertinimas suprantamas kaip mąstymo veikla, nukreipta kiekvieno įrodymo atskirai ir visų įrodymų kaip visumos liečiamumui, leistinumui, tikrumui ir pakankamumui baudžiamajoje byloje nustatyti.

P.F. Paškevič teigia, jog „įvertinti įrodymus – tai numatyti, kaip tiksliai nustatytas kiekvienas iš jų, koks jų tarpusavio ryšys bei ryšys su byla, kokį konkretų reikšmės bylai turintį faktą tas įrodymas patvirtina ar paneigia bei kokią išvadą galime daryti pagal byloje surinktus įrodymus“¹⁰. Toks įrodymų vertinimo apibrėžimas iš esmės patvirtina jau 6 – amė dešimtmetyje suformuluotą teiginį: „įrodymų vertinimas suprantamas kaip faktiniais duomenimis paremtas bei praktinėje veikloje patikrintas tyrėjo įsitikinimas apie įrodymus, leidžiančius tyrėjui prieiti išvadą apie baudžiamojon atsakomybėn patraukto asmens kaltumą ar nekaltumą, įrodymų tikrumą, reikšmingumą bei jų pakankamumą baudžiamąją bylą perduoti teismui“¹¹. Tokiu būdu vertinant įrodymus pabrėžiami jų tikrumo, reikšmingumo bei pakankamumo kriterijai.

Aprašydami įrodymų vertinimą kaip paskutinįjį įrodinėjimo proceso etapą, P. Danisevičius, M. Kazlauskas ir E. Palskys pažymi įrodymų liečiamumo, leidžiamumo, tinkamumo, pakankamumo ir reikšmės, išaiškinant bylos aplinkybes, kriterijus¹².

Dar kiti autoriai akcentuoja vien tik jų tikrumo ir reikšmingumo¹³ ar tik reikšmingumo¹⁴ kriterijus.

⁹ Danisevičius P., Liakas A. Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese. – Vilnius, 1971. P.71.

¹⁰ Пашкевич П. Ф. Объективная истина в уголовном судопроизводстве. – Москва, 1961. С. 49.

¹¹ Якубович Н. А., Васильев, Мудьюгин. Планирование расследования преступлений. – Москва, 1957. С. 104.

¹² Danisevičius P, Kazlauskas M., Palskys E. Lietuvos Respublikos baudžiamasis procesas. – Vilnius: Mintis, 1978. P.12.

¹³ Ульянова Л. Т. Оценка доказательств судом первой инстанции. – Москва: Госюриздат, 1959. С. 65.

Visgi dauguma autorių sutaria, jog įrodymų vertinimas – tai mąstymo procesas ir būtent tuo vertinimas skiriasi nuo įrodymų rinkimo ir tikrinimo, kur pagrindinį turinį sudaro praktinė veikla. Be to, dauguma autorių pritaria įrodymų teorijoje suformuluotam teiginiui, jog įrodymų vertinimo procesas apima jų liečiamumo, leistinumą, tikrumą bei pakankamumą įvertinimą pagrįstų išvadų baudžiamojoje byloje suformulavimui bei tiesos nustatymui¹⁵. Šiuos kriterijus ir aptarsime išsamiau. Įrodymų reikšmingumo įvertinimo atskirai neišskiriame, nes jis neatsiejamai susijęs su įrodymų pakankamumo įvertinimu. Atitinkamai įrodymų tarpusavio ryšys aptartinas įvertinant įrodymų liečiamumą.

Galiojančio Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau LR BPK) 20 str. 3 d. suformuluota įrodymų liečiamumo taisyklė: „įrodymais gali būti tik tie duomenys, kurie patvirtina ar paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai“. Taigi vertinant įrodymų liečiamumą, vertintinas jų ryšys su aplinkybėmis, turinčiomis reikšmės bylai išspręsti teisingai. J. Rinkevičius teigia, jog įrodymų liečiamumo įvertinimas – tai jų ryšio su įrodinėtinomis byloje aplinkybėmis nustatymas¹⁶. Įrodinėtinose byloje aplinkybės visada turi didžiausią reikšmę bylai teisingai išspręsti, tačiau įrodymai vertinami ne tik kiekvienas atskirai, bet ir sąryšyje su kitais įrodymais, kurių visuma nukreipta į baudžiamajame įstatyme numatytos sudėties įrodinėjimą. Įvertinant įrodymus, svarbu nustatyti įrodymų tarpusavio ryšį bei ryšį su įrodinėtinomis aplinkybėmis, o taip pat kokias išvadas galima padaryti iš kiekvieno konkretaus įrodymo ir iš jų visumos. Todėl įrodymų liečiamumo įvertinimą teisingiau būtų suformuluoti kaip ryšio su aplinkybėmis, turinčiomis reikšmės bylai teisingai išspręsti, nustatymą.

Vertinant įrodymų liečiamumą, visų pirma, iškyla jų tikėtino ryšio su įrodinėtinomis byloje aplinkybėmis tikimybė, kuri įrodinėjimo procese gali keistis. Atitinkamai kai kurių daiktų ar parodymų ryšys su įrodinėtinomis aplinkybėmis gali būti nustatytas tik sąryšyje su kitais įrodymais.

Įrodymų teorijoje pažymima, jog įrodymai, kurie patvirtina ar paneigia bent vieną tyrimo metu iškeltą versiją, privalo būti pripažįstami liečiančiais byla¹⁷. Įrodymų analizė ir sintezė leidžia nustatyti įrodymų tarpusavio ryšį bei paaiškinti daugelį faktų vienos priežasties buvimu.

LR BPK 20 str. 4 d. suformuluoti du pagrindai, pagal kuriuos vertintinas įrodymų leistinumą:

¹⁴ Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств. – Москва, 1964. С. 130.

¹⁵ Теория доказательств в советском уголовном процессе. – Москва: Юридическая литература, 1973. С. 434.

¹⁶ Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990. P. 37.

¹⁷ Теория доказательств в советском уголовном процессе. – Москва: Юридическая литература, 1973. С. 435.

1. Įrodymų gavimas teisėtais būdais.
2. Galimybė patikrinti surinktus įrodymus LR BPK numatytais proceso veiksmais.

Teisinėje literatūroje dažnai pažymima, jog vertinant įrodymų leistinumą, privalo būti atsižvelgiama į faktinių duomenų gavimo šaltinį. Antai, baudžiamąją bylą nagrinėjant teisme, neturi tiesioginės įrodomosios reikšmės operatyviniai duomenys, anoniminiai laišakai ir pan., nes jie nėra numatyti kaip savarankiški įrodymai baudžiamajame procese.

Be to, atkreiptinas dėmesys į įrodymų įtvirtinimo procesinę formą, pvz. praktiškai yra pasitaikę atvejų, kuomet daiktiniai įrodymai ikiteisminio tyrimo stadijoje nebuvo tinkamai aprašyti, o pėdsakai ant daiktinio įrodymo iki bylos nagrinėjimo teisme neišliko dėl jų netinkamo įpakavimo. Nusikaltimo pėdsakai išlieka žmonių sąmonėje, todėl, pvz., tyrėjas galėtų patvirtinti, jog nusikaltimo pėdsakai po nusikaltimo padarymo buvo išlikę. Tokiu atveju, įrodymai vėlgi būtų vertinami pagal vidinį įsitikinimą, tačiau, nepašalinus abejonės tiriamų faktinių aplinkybių egzistavimu, minėtiems duomenims neturėtų būti suteikiama įrodomosios reikšmės¹⁸.

Tokiu būdu, vertinant įrodymų leistinumą, būtina atsakyti į sekančius klausimus:

- 1) ar įstatymas numato tokį faktinių duomenų baudžiamajoje byloje gavimo šaltinį;
- 2) ar nebuvo pažeisti procesiniai informacijos gavimo ir įtvirtinimo reikalavimai;
- 3) jeigu buvo procesinių pažeidimų, ar tai turėjo įtakos gautos informacijos tikrumui ir visapusiškumui;
- 4) ar panaudoti visi faktinių duomenų gavimo šaltiniai;
- 5) ar galima patikrinti surinktus įrodymus LR BPK numatytais proceso veiksmais.

Įrodymų leistinumą įvertinimas yra būtina jų tikrumo įvertinimo sąlyga. Įrodymų tikrumo įvertinimo taisyklės formuluotinos atsižvelgiant į faktinių duomenų šaltinį¹⁹. Įrodymų tikrumo įvertinimo tikslas – nustatyti, kaip tiksliai faktiniai duomenys atspindi objektyvią tikrovę. Įrodymų tikrumo įvertinimas susideda iš:

- 1) faktinius duomenis pateikiančio asmens (liudytojo, eksperto ir pan.) sugebėjimo duoti tikrus ir visapusiškus parodymus įvertinimo;
- 2) materialaus informacijos šaltinio (daikto, dokumento ar pan.) suradimo sąlygų įvertinimo;
- 3) parodymų turinio analizės (išvadų pagrindimo, prieštaravimų buvimo, parodymų nuoseklumo ir išsamumo įvertinimo);

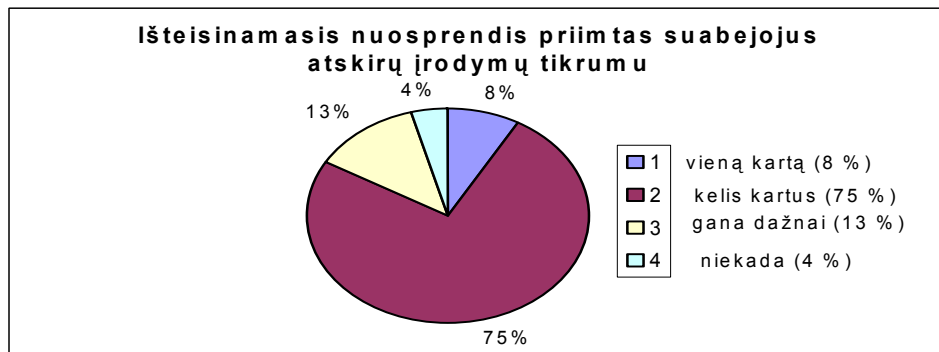
¹⁸ Резник Г. М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств. – Москва: Юридическая литература, 1977. С. 9.

¹⁹ Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств. – Москва, 1964. С. 130.

4) informacijos, gautos iš vieno procesinio šaltinio, lyginimo su duomenimis, gautais iš kitų procesinių šaltinių.

Apie įrodymų tikrumo įvertinimo teismo nagrinėjimo metu svarbą galime spręsti vadovaudamiesi atlikto tyrimo, kurio metu buvo nustatinėjama, kaip dažnai įrodymai atmetami suabejojus jų tikrumu ir, to pasekoje, priimamas išteisinamasis nuosprendis, gautais duomenimis.

1 diagrama

Iš pateiktų duomenų matome, jog daugumos teisėjų praktikoje yra pasitaikę atvejų, kuomet įrodymai atmetami, suabejojus jų tikrumu, ir, to pasekoje, priimamas išteisinamasis nuosprendis. Tokie atvejai nėra dažni, tačiau jie akivaizdžiai atspindi įrodymų tikrumo įvertinimo reikšmę nuosprendžio priėmimui.

Vertinant įrodymų tikrumą, panaudotinos kitų mokslų, ypač psichologijos bei kriminalistikos, žinios. Atskirų įrodymų rūšių tikrumo vertinimą plačiau aptarsime 3 skyriuje nagrinėdami vidinio įsitikinimo formavimąsi, nes padaryti išvadą apie konkretaus įrodymo tikrumą galima tik atidžiai išstudijavus įrodymo šaltinį ir visą įrodymo formavimosi procesą abstraktai.

Įstatymas nenustato, kiek ir kokių įrodymų turi būti, norint įrodyti nusikaltimo sudėtį. Tačiau LR BPK 305 str. 1 d. 2 p. nurodyta, jog apkaltinamojo nuosprendžio aprašomojoje dalyje išdėstomi įrodymai, kuriais grindžiamos teismo išvados, ir motyvai, kuriais vadovaudamasis teismas atmetė kitus įrodymus. Įrodymų pakankamumas pagrįstai išvadai baudžiamajame procese padaryti taip pat vertinamas pagal vidinį įsitikinimą. Šio atveju, vidinio įsitikinimo formavimuisi ne mažos reikšmės turi vertinančiojo profesinė patirtis.

Dėl įrodymų nepakankamumo kilę daug praktinių ginčų teisme. Tai atsispindi ir Klaipėdos juridinės konsultacijos advokatės Zitės Šličytės kalboje, pasakytoje ginant L. Stonienę, kuri baudžiamajon atsakomybėn už kyšio priėmimą buvo patraukta remiantis tik liudytojų

parodymais²⁰. Kitoje byloje buvo iškilęs įrodymų pagrindžiančių suinteresuoto asmens bendradarbiavimą su KGB, pakankamumo klausimas²¹. Surinktų įrodymų pakankamumą visada būtina įvertinti tam, jog tolesnėje bylos eigoje nekiltų abejonių sprendimo pagrįstumu.

Įrodymų pakankamumą būtina vertinti visos įrodinėtinos nusikaltimo sudėties atžvilgiu, o ne atskirų įrodinėtinų aplinkybių atžvilgiu atskirai. Visgi, vadovaujantis tyrimo metu atliktos apklausos duomenimis, net 21 % teisėjų įrodymus vertina kiekvieno įrodinėtino fakto ar aplinkybės atžvilgiu atskirai. Galima situacija, kai įrodymų pakanka kelioms baudžiamojose bylose įrodinėtinoms aplinkybėms pagrįsti, bet nepakanka kitoms aplinkybėms įrodyti, tačiau išvada apie įrodymų nepakankamumą yra tiek pat galima kaip ir įsitikinimas apie kaltinamojo kaltumą ar nekaltumą. Visgi galutiniame įrodinėjimo etape įrodymų vertinimas išreiškiamas kategoriškos išvados, turinčios esminės įtakos bylos nagrinėjimui, forma.

Lenkijos mokslininkų įrodymų teorijos doktrinos nuo penktojo XX a. dešimtmečio iki devintojo dešimtmečio didžia dalimi formavosi pagal Rusijos mokslininkų, pavyzdžiui, M.Strogovičiaus, M.Čelsovo, S.Golunskio doktrinas.

Per pastarąjį dešimtmetį Lenkijos baudžiamajame procese įvyko nemažai pokyčių – Lenkija 1997 m. priėmė naująjį baudžiamojos proceso kodeksą, kurį rengiant visų pirma buvo atkreiptas dėmesys į Europos sąjungos rekomendacijas bei atsižvelgta ir į Europos žmogaus teisių teismo praktiką.²²

Įrodymų vertinimas, kaip sudėtinė įrodinėjimo proceso dalis, yra susijusi su įrodymų rinkimu bei patikrinimu. Vertinimas yra paskutinis įrodinėjimo proceso etapas. Nuo įrodymų įvertinimo priklauso bylos tyrimo kryptingumas, siekiant nustatyti tiesą, bei priimto sprendimo teisingumas, todėl įrodymų vertinimą galime apibrėžti kaip mąstymo procesą, apimantį įrodymų liečiamumo, leistinumo, tikrumo bei pakankamumo įvertinimą, siekiant išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas, tinkamai pritaikyti įstatymą bei įvykdyti teisingumą.

1.2. Kompetetingo asmens vidinis įsitikinimas baudžiamojos proceso principų sistemoje

Vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus procesinės užuomazgos buvo jaučiamos jau XX a. pradžioje, nors pats principas baudžiamojos proceso kodekse sovietų valdžios buvo įtvirtintas tik

²⁰ Plačiau žr. Advokatų kalbos teisme. – Vilnius: Mintis, 1991. P. 234.

²¹ Plačiau žr. Rinktinės advokatų kalbos. – Vilnius: Justitia, 1998. P. 150.

²² Grzegorzczak T. Kodeks postępowania karnego. Komentarz. 2001. P. 15-16

1923 m.²³ Vidinis įsitikinimas buvo įtvirtintas kaip vienintelis įrodymų vertinimo kriterijus, todėl daugelis teisininkų prieštaravo jo naudojimui praktikoje teigdami, jog toks principas neužtikrina teisingo sprendimų priėmimo. Antai profesorus M. S. Strogovičius teigė, jog įrodymai turi būti vertinami pagal jų objektyvias savybes: „reikalas ne tame, kaip įrodymą teisėjas priėmė, kokį įsitikinimą jam tas įrodymas suformavo, o tame, kad teisėjas sugebėtų tiksliai pastebėti kiekvieno įrodymo esmines savybes bei padaryti iš jų teisingas išvadas“²⁴.

M. S. Strogovičius neneigė paties „vidinio įsitikinimo“ termino, tačiau akcentavo, jog jo susiformavimas privalo būti sąlygotas faktinių duomenų analizės. Beje, objektyvių duomenų svarbą savo veikale buvo pabrėžęs jau K. Marksas, teigdamas, jog tas, kuris atsisako objektyvaus požiūrio, pasiduoda vienašališkumo bei neigiamų jausmų atskirų asmenų atžvilgiu įtakai²⁵.

Objektyvių ir subjektyvių veiksmų pagalba atskleidžiamas ir vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus turinys. Subjektyvūs veiksniai: pirma – žinojimas, antra – tikėjimas žinojimo teisingumu, trečia – valios stimulus priimti sprendimą²⁶. Atitinkamai teisėjo įsitikinimo objektyvumas reiškia sužinojimo rezultato nepriklausomumą nuo paties teisėjo norų ir valios bei įsitikinimo objektyvų pagrįstumą.

Objektyvus faktinis bei subjektyvus (vidiniu įsitikinimu pagrįstas) požiūris į įrodymų vertinimą atskleidžia įrodymų vertinimo pagrindą. Vienu atveju, konstatuojami nustatyti faktai, kitu atveju, vertinimo sąvoka vartojama tikslu nustatyti vertinančiojo požiūrį į vertinamą objektą²⁷. Visgi vidinis įsitikinimas neegzistuoja atskrai nuo faktų, nes apie praeityje vykusį įvykį jis formuojamas faktinių duomenų subjektyvios interpretacijos pagrindu.

Vidinis įsitikinimas – tai įrodymų vertinimo principas, kurio nagalima painioti su teismo išvadų teisingumo kriterijumi. Teismo išvadų teisingumą, kaip savo veikale pažymėjo ir M. S. Strogovičius, atspindi teismų praktika²⁸.

Egzistuoja skirtingos nuomonės dėl vidinio įsitikinimo kaip proceso bei rezultato, nes vidinis įsitikinimas formuojasi viso proceso eigoje, o procesinės išraiškos formą įgauna priimant sprendimą. Visgi vidinio įsitikinimo susiformavimas sietinas su galutine jo išraiškos forma, t. y. sprendimo priėmimu.

²³ Ульянова Л. Т. Оценка доказательств судом первой инстанции. – Москва: Госюриздат, 1959. С. 71.

²⁴ Строгович М. С. Основные вопросы оценки доказательств в уголовном процессе. – Советск: Юстиция, 1936 г. С. 5.

²⁵ Pagal: Маркс К. и Энгельс Ф. Сочетание. – Т. 1. С. 212.

²⁶ Ратимов А.Р. Теория судебных доказательств в советском уголовном процессе. – Москва: Юридическая литература, 1973. С. 735.

²⁷ Попов С. Познание и оценка. – Москва, 1969. Но. 5, С.126.

²⁸ Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. – Т. 1. С. 339.

LR BPK 20 str nurodyta, jog įrodymai vertinami pagal vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaujantis įstatymu. Tokiu būdu įstatymų leidėjas suformulavo papildomus principus, kuriais grindžiamas vidinio įsitikinimo formavimas:

1. Išsamus visų bylos aplinkybių išnagrinėjimas.
2. Nešališkas visų bylos aplinkybių išnagrinėjimas.
3. Vadovavimasis įstatymu.

Ryšium su šiais specialiais įstatymo nustatytais vidinio įsitikinimo formavimosi principais, negalime jo suprasti kaip laisvės vertinti įrodymus vien tik pagal asmeninę intuiciją. Vidinis įsitikinimas – tai objektyvios tiesos subjektyvi išraiška, todėl objektyvūs ir subjektyvūs kriterijai čia sudaro neatsiejamą visumą.

Vidinio įsitikinimo, kaip įrodymų vertinimo principo, svarbą baudžiamajame procese pažymi tai, jog teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai apeliacinės instancijos teismas pirmos instancijos teismo išvadas vartinant įrodymus pripažįsta neatitinkančiomis faktinių aplinkybių. Tokiu būdu aukštesnės instancijos teismas, įvertinęs tas pačias byloje nustatytas faktines aplinkybes, bet vadovaudamasis savo individualiai suformuotu vidiniu įsitikinimu, prieina priešingą negu pirmos instancijos teismas išvadą.

Be to, vidinio įsitikinimo kaip įrodymų vertinimo principo svarbą atspindi tai, jog net 38 % tyrimo metu apklaustų teisėjų teigė, jog yra tekę priimti apkaltinamąjį nuosprendį ir tais atvejais, kai byloje įrodinėtina aplinkybė nėra tiesiogiai nustatyta ir kurios bylos nagrinėjimo metu jau nebeįmanoma nustatyti, tačiau egzistuojant vidiniam įsitikinimui, jog tokia aplinkybė egzistavo. Tiesa, tokiais atvejais, vidinio įsitikinimo susiformavimą dažniausiai lemia netiesioginiai įrodymai ar įrodymų visumos loginis ryšys.

Paminėtina, jog iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusiam LR BPK buvo numatytas teisinės sąmonės principas, kuriuo taip pat turėjo būti grindžiamas vidinis įsitikinimas vertinant įrodymus. Teisinė sąmonė plačiąja prasme buvo suprantama kaip visuomeninės sąmonės forma, pasireiškianti kaip visuomenės, klasių, socialinių grupių, pavienių žmonių pažiūrų, įsitikinimų, sąvokų, teorijų vertinimų, jausmų, išgyvenimų ir pan. sistema apie galiojančią teisę ir jos sureguliuotą žmonių elgesį, taip pat pageidautinas teisės normas²⁹.

Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų vertinimo principas, neatsiejamai susijęs su kitais procesiniais principais, be kurių jo įgyvendinimas taptų sunkiai įsivaizduojamas. Iš tokių principų didžiausią reikšmę turi teisėjų nepriklausomumo (LR Konstitucijos 109 str. 2 d.), tiesioginio ir

²⁹ Vansevičius S., Cirtautas A., Maksimaitis M. ir kt. Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius: Mintis, 1989. P. 130.

žodinio nagrinėjimo teisme (LR BPK 242 str.) bei išskirtinės teismo teisės vykdyti teisingumą (LR Konstitucijos 109 str. 1 d., LR BPK 6 str.) principai.

Tokiu būdu vidinis įsitikinimas – tai procesinis principas, kuris kitų procesinių principų įtakoje išreiškia tvirtą subjektyvų požiūrį objektyvių aplinkybių atžvilgiu.

2. ĮRODYMŲ VERTINIMO SUBJEKTAI IR JŲ VAIDMUO BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ

Įrodymų teorijoje pažymima, jog „įstatyme įtvirtintą vidinį įsitikinimą, visų pirma, reikia suprasti kaip tiriančiojo asmens kompetencijos išskirtinumą“³⁰.

Pagal LR BPK 1 str., nustatant baudžiamojo proceso paskirtį, pažymimi 2 momentai:

- 1) greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas;
- 2) tinkamai pritaikyti įstatymą.

Vadovaujantis LR BPK 2 str., nusikalstamų veikų atskleidimas – prokuroro ir ikiteisminio tyrimo įstaigų pareiga. Tuo tarpu konstituinė nuostata „teisingumą vykdo tik teismas“ įtvirtinta LR BPK 6 str. Visgi prokuroro ir ikiteisminių įstaigų veiklos negalima palikti nuošalyje, nes be jos teisingumo vykdymas taptų sunkiai įsivaizduojamas. Šiuo atveju LR BPK 6 str. įtvirtintą teisingumo vykdymą reiktų suprasti kaip išmintinę teismo teisę taikyti įstatymą priimant nuosprendį.

Iki 2003 gegužės 1 d. galiojusio LR BPK 76 str. buvo įtvirtinta, jog teismas, prokuroras, tardytojas ir kvotėjas įvertina įrodymus pagal vidinį įsitikinimą, pagrįsta išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių viseto išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu ir teisine sąmone. Taip pažymėta, jog visų šių įrodymus vetinančių institucijų veikla susieta bendrų tikslų bei uždavinių siekimu. Nors įrodymai yra vertinami skirtingų institucijų, tačiau įrodymų vertinimas kaip mąstymo veikla atspindi vientisą ir nepertraukiamą tiesos pažinimo procesą, kuris vyksta tiriant visas bylos aplinkybes bei baigiasi nuosprendžio priėmimu³¹. P. Danisevičius ir A. Liakas pažymi, jog įrodymų vertinimo neišvengiama jau baudžiamosios bylos iškėlimo stadijoje, sprendžiant apie faktinių pagrindų buvimą ar nebuvimą, siekiant išsiaiškinti, ar baudžiamoji byla keltina, ar ne³².

³⁰ Лузгин И. М. Расследование как процесс познания. – Москва, 1969. С. 26.

³¹ Мухин И. И. Объективная истина и некоторые вопросы оценки судебных доказательств при осуществлении правосудия. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1971. С. 151.

³² Danisevičius P., Liakas A. Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese. – Vilnius, 1971. P. 73.

Ikiteisminio tyrimo institucijų pareiga – imtis visų įstatymo numatytų priemonių, kad būtų nustatytas nusikaltimas, jo padarymo aplinkybės bei nusikaltimo padarymu kalti asmenys. Įrodymų teorijoje pažymima, jog ikiteisminio tyrimo institucijoms keliami visų bylos aplinkybių visapusiškumo, pilnumo bei objektyvumo reikalavimai yra adekvatūs reikalavimams, keliamiems įrodymų vertinimui teisme. Tai pagrįsta tuo, jog ikiteisminio tyrimo institucijos privalo surinkti visus įrodymus, pagrindžiančius kiekvieną įrodinėtiną byloje aplinkybę, ir būtinus sprendžiant visus procesinius klausimus bei priimant nuosprendį³³. Tokiu būdu sektų išvada, jog ikiteisminio tyrimo pareigūnai vertina įrodymų pakankumą, kuris yra neatsiejama įrodymų vertinimo dalis.

Nuo 2003 05 01 įsigaliojus naujam LR BPK, įrodymų vertinimas tapo išimtinė teismo prerogatyva. Taigi ikiteisminio tyrimo pareigūnai bent jau formaliai neteko teisės vertinti ir įrodymų pakankumo. Tuo tarpu teismas įgijo daugiau procesinių teisių tiriant įrodymus. Antai LR BPK 287 str. suteikė teismui teisę bylos nagrinėjimo metu atlikti parodymų patikrinimo veiksmus, atlikti apklausą ir pan.

Visgi abejonų išimtinė teismo teise vertinti įrodymus kelia LR BPK 218 str. įtvirtinta nuostata, reglamentuojanti ikiteisminio tyrimo pabaigą kaltinamojo akto surašymu: „prokuroras, įsitikinęs, jog ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo, praneša...“ Ši nuostata tiesiogiai pažymi prokuroro asmeninio (vidinio) įsitikinimo reikšmę baigiant ikiteisminį tyrimą bei įforminant tai kaltinamuoju aktu.

Be to, LR BPK 220 str. 2 d. nurodyta, jog prokuroras teismui perduoda tik tą bylos medžiagą, kuri gali būti reikalinga nagrinėjant bylą. Taigi, šiuo atveju, prokuroras vertina bylos duomenų liečiamą su įrodinėtinomis byloje aplinkybėmis.

Tokiu būdu sektų išvada, jog prokuroras vertina byloje esančius duomenis, o teisėjas – įrodymus. Tiesa, LR BPK 20 str. 3 d. nurodyta, jog įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina ar paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai. Lyginant šią nuostatą su anksčiau aptarta, LR BPK 220 str. 2 d. įtvirtinta, nuostata, galime teigti, jog prokuroras, atrinkdamas tai, kas bus reikalinga nagrinėjant bylą, preziumuoja, kas bus laikoma įrodymais teisme. Tiesa, jokie duomenys teismui neturi iš anksto nustatytos galios, o duomenis teisėjas vertina nepriklausomai nuo kitų proceso dalyvių, tačiau prokuroras, sprenddamas, kurią bylos medžiagą perduoti teismui, iš dalies riboja teisėjo žinojimo, o kartu ir vidinio įsitikinimo formavimosi laisvę.

³³ Теория доказательств в советском уголовном процессе. – Москва: Юридическая литература, 1973. С. 522.

Vertinti įrodymus teisme gali ir kaltinamasis, gynėjas, nukentėjusysis bei kiti baudžiamojo proceso dalyviai. Be to, kai kurie proceso dalyviai turi teisę teikti įrodymus (kaltinamasis sutinkamai su LR BPK 22 str. 3 d. gali dalvauti ir juos tiriant), prašyti išreikalauti papildomus įrodymus ir pan. Analizuodami bei vertindami įrodymus baudžiamojo proceso dalyviai taip pat padeda teismui tirti įrodymus. Taigi savo veikla jie užtikrina pilną bei visapusišką įrodymų ištyrimą bei tiesos nustatymą.

Kaltinamojo dalyvavimas įrodinėjimo procese užtikrina jo teisėtų interesų apsaugą. Neteisingai apkaltintas asmuo savo dalyvavimu įrodinėjimo procese padeda nustatyti jį teisinančias aplinkybes. Atitinkamai pagrįstai apkaltintas asmuo padeda nustatyti atsakomybę lengvinančias aplinkybes. Tokiu būdu kaltinamasis užtikrina pilną ir visapusišką bylos aplinkybių išnagrinėjimą.

Visgi baudžiamasis įstatymas tiksliai nurodo įrodymų vertinimo subjektus, kuriems įrodymų vertinimas yra procesinė pareiga. Dėl šios priežasties, o taip pat atsižvelgiant į sprendimų priėmimo galią bei teises pasekmes, kiti proceso dalyviai įrodymų vertinimo subjektais nėra laikomi.

Galutinis ir reikšmingiausias vaidmuo vertinant įrodymus tenka teismui, kuris, kaip įrodymų vertinimo subjektas, galutinai išsprendžia klausimą dėl kaltinamojo kaltumo ar nekaltumo padarius jam inkriminuojamą nusikalstamą veiką. Teismas savo sprendimą priima nepriklausomai nuo išvadų, kurias baudžiamajame procese yra padarę kiti jo dalyviai. Todėl negalima sutikti su S. A. Galunskiu, kuris teisminių įrodymų vertinimą teisme supranta kaip nepertraukiamą procesą, tiesiogiai susijusį su tyrimo institucijų veikla bei tiesiogiai priklausomą nuo šių institucijų suformuluotų išvadų³⁴. Tokia nuomonė nesuderinama su teisėjų nepriklausomumo bei vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus principais.

LR BPK 76 str. 2 d. (2002 01 01 red.) papildomai buvo nurodyta, jog jokie įrodymai teismui, prokurorui, tardytojui ir kvotėjui neturi iš anksto nustatytos galios. Tuo tarpu, 2003 05 01 įsigaliojus naujam LR BPK, minėtos nuostatos nebeliko, tačiau tai visiškai nebereiškia, jog teismui tapo privalomos kitų proceso dalyvių padarytos išvados. Atvirkščiai, pagal 2003 05 01 įsigaliojusį LR BPK įrodymų vertinimas pagal vidinį įsitikinimą tapo išimtinė teisėjų teise ir pareiga (LR BPK 20 str. 5 d.), todėl ikiteisminio tyrimo institucijų atliktas įrodymų vertinimas apskritai negali atsispindėti jų priimamuose procesiniuose dokumentuose, jau nekalbant apie jų išankstinę galią teismui. Be to, naujajame LR BPK ypač plačiai išplėtotas teisėjų

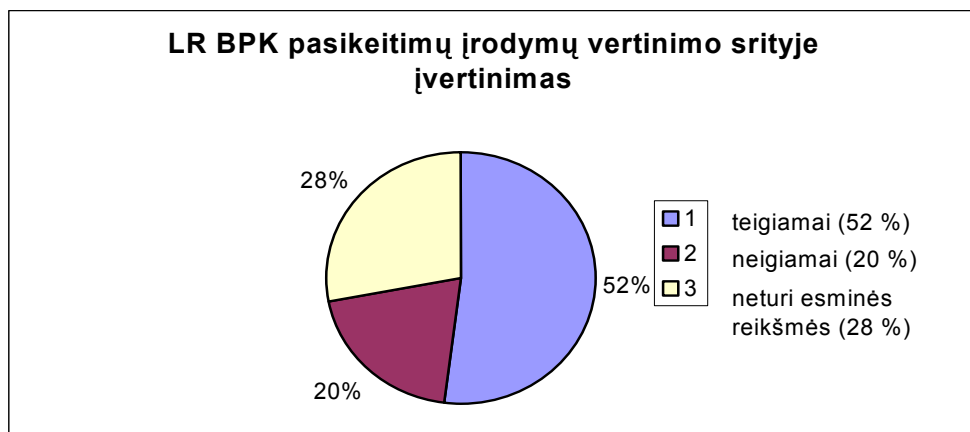
³⁴ Голунский С. А. Об оценке доказательств в советском уголовном процессе. – Москва, Но.7, 1955. С. 73.

nepriklausomumo principas, todėl tai, jog jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios, konstatuotina kaip aksioma. Teisėjai privalo įvertinti visus byloje esančius įrodymus, o savo išvadą pagrįsti tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiama jame posėdyje (LR BPK 301 str. 1 d.).

Palyginus naujojo LR BPK (2003 05 01 red.) ir senojo LR BPK (2002 01 01 red.) struktūras, pastebime, jog specialaus LR BPK skirsnio, reglamentuojančio įrodymus (LR BPK 1 skyriaus 7 skirsnis (2002 01 01 red.) naujajame LR BPK nebeliko, o atsirado naujas įrodymų tyrimo skyrius (LR BPK V dalies XXI skyrius), kurio normos tapo LR BPK V dalies, reglamentuojančios bylų procesą pirmosios instancijos teisme, sudėtine dalimi. Tokiu būdu tik dar labiau sureikšminama išimtinė teismo teisė tirti ir vertinti įrodymus.

Visgi, vadovaujantis specialaus tyrimo metu gautais duomenimis, teisėjai LR BPK pasikeitimus vertina labai skirtingai.

2 diagrama

Tarp neigiamai LR BPK pasikeitimus įvertinusių asmenų dauguma pasisakė, jog įrodymus vertinti būtina ir kitiems proceso dalyviams, nes dabar susiklostęs įrodymų vertinimo reglamentavimas neatitinka praktikos. Antai net 87,5 % apklaustųjų teisėjų teigė pastebėję, jog analizuojant dar pagal senąjį LR BPK kvotos ir parengtinio tardymo institucijų baudžiamojoje byloje surinktą medžiagą, teko pastebėti, jog, egzistuojant skirtingoms veikos kvalifikavimo galimybėms, renkami, tiriami ir vertinami vien tik įrodymai, nukreipti į vienos konkrečios nusikaltimo sudėties įrodinėjimą. Be to, 62,5 % apklaustųjų teigė, jog situacija nepasikeitė ir priėmus naująjį LR BPK. Taigi darytina išvada, jog LR BPK pasikeitimai įrodymų vertinimo srityje bent jau šiuo metu yra tik formaliojo pobūdžio, kai tuo tarpu reali situacija vertinant

įrodymus nepasikeitė, t. y. įrodymus ir toliau vertina kiti proceso dalyviai, kuriems įrodymų vertinimas buvo procesinė pareiga pagal iki 2003 05 01 galiojusį LR BPK.

Rusų literatūroje teismo teisė vertinti įrodymus, sprendžiant klausimą dėl bylos perdavimo nagrinėti teisiame posėdyje, susilaukė diskusijų. Buvo teigiama, jog teismas, sprenddamas klausimą apie bylos perdavimą nagrinėti teisiame posėdyje, neišvengiamai sprendžia klausimą apie kaltinamojo kaltumą nusikalstamos veikos padarymu³⁵. Visgi su tuo sutikti negalime, nes teisėjas, sprenddamas bylos perdavimo nagrinėti teisiame posėdyje klausimą, tik nustato, ar nėra kliūčių bylą nagrinėti teisme. Tuo tarpu asmuo pripažįstamas kaltu tik teismo nuosprendžiu, kuris grindžiamas įrodymais, išnagrinėtais teisiame posėdyje.

Teisminio nagrinėjimo metu įrodymų vertinimas yra ypač reikšmingas. Teisėjai vertina įrodymus viso teisminio nagrinėjimo metu. Kadangi jokie duomenys teismui neturi iš anksto nustatytos galios, tai teismas turi teisę tirti ne tik ikiteisminio tyrimo institucijų pateiktus, bet ir naujus duomenis ar netgi kelti ir tikrinti naujas versijas. Visgi teisminio nagrinėjimo metu teismas neturi teisės spręsti, kokie įrodymai bus panaudoti pagrindžiant nuosprendžio išvadą, o kokie bus atmesti, nes galutinis įrodymų vertinimas galimas tik priimančiam nuosprendžiui. Tuo tarpu teisėjo teisės atlikti bet kokią proceso veiksmą (LR BPK 287 str.) realizavimas įrodymų tyrimo metu tiesiogiai priklauso nuo paties teisėjo atliekamo jam pateiktų duomenų vertinimo.

Įrodymus baudžiamajame procese turi teisę vertinti visi proceso dalyviai, tačiau procesinė jų vertinimų reikšmė skirtinga, nes tik baudžiamojo įstatymo numatytų kompetetingų asmenų sprendimai vertinant įrodymus turi įtakos tolesniam nusikaltimo padarymu kaltinamų asmenų teisei padėčiai.

Ikiteisminio tyrimo institucijų ir teismo veiklą sieja baudžiamojo proceso paskirtis, tačiau ikiteisminio tyrimo institucijos įrodymų vertinimą atlieka kitais tikslais (pvz. iškeliant versijas bei ieškant naujų įrodymų) negu teisėjų atliekamas įrodymų vertinimas. Siekiant įgyvendinti konstitucinę nuostatą „teisingumą vykdo tik teismai“ (LR Konstitucijos 109 str. 1 d.) bei pabrėžti išskirtinį procesinį teisėjų vaidmenį vertinant įrodymus, 2003 gegužės 1 d. įsigaliojusiam LR BPK įtvirtinta išimtinė teismo teisė vertinti įrodymus pagal vidinį įsitikinimą (LR BPK 20 str. 5 d.).

³⁵ Перлов И. Д. Предание суду в советском уголовном процессе. – Москва, 1948.

3. VIDINIO ĮSITIKINIMO FORMAVIMAS

Vidinis įsitikinimas formuojasi esant tam tikroms įstatymo nustatytoms sąlygoms. Be to, nors įstatymas ir nurodo objektyvius vidinio įsitikinimo formavimosi pagrindus, tačiau šalia jų visuomet egzistuoja ir subjektyvus faktorius, kuris dažnai netgi nulemia vertinimo proceso kryptingumą. Vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus formavimuisi esminės reikšmės turinčius subjektyvius veiksnius sąlyginai galime išskirti, tačiau išskyrimas yra sąlyginis, nes jis atspindi daugiau tipines negu išskirtines situacijas. Visgi vidinio įsitikinimo formavimosi aplinkybių analizė turėtų padėti suvokti jo subtilybes bei objektyvių ir subjektyvių veiksnių ryšio reikšmę sprendimo priėmimui.

3.1. Procesinės teisėjų nepriklausomumo garantijos

Įrodymų vertinimas pagal vidinį įsitikinimą reiškia, jog jie vertinami nepriklausomai nuo išorinių veiksnių. LR Konstitucijos 109 str. 2 d. pažymėta, jog teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi. LR Teismų įstatymo 3 str. 3 d. nurodyta, jog teisėjai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi nuo proceso dalyvių, **teismų** administracijos, kitų teisėjų, valstybės valdžios institucijų, pareigūnų bei kitų asmenų. Teisėjams negali būti daromas joks politinis, ekonominis, psichologinis, socialinis spaudimas ar kitoks neteisėtas poveikis, kuris galėtų turėti įtakos jų sprendimams. LR BPK 20 str. 5 d. nustatyta, kad teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu.

Įstatymuose yra įtvirtintos teisėjų nepriklausomumo garantijos, nes be jų esminis įrodymų vertinimo principas, t. y. jų vertinimas pagal vidinį įsitikinimą, negalėtų efektyviai funkcionuoti. Teisėjų nepriklausomumo principas reiškia, kad:

- 1) teisėjai, nagrinėdami bylas, klausosi tik įstatymo;
- 2) negalimas joks šalutinis poveikis, verčiantis teisėją priimti vienokį ar kitokį sprendimą.

Teisėjų nepriklausomumo garantijos padeda tiek vertinti įrodymus sutinkamai su LR BPK nurodytais įrodymų vertinimo principais, tiek priimti objektyvų ir teisingą sprendimą dėl nusikalstamą veiką padariusio asmens kaltumo bei skiriant bausmę.

Teisėjų nepriklausomumo ir vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus principai neatsiejami, kadangi bet koks teisėjų nepriklausomumo principo pažeidimas sąlygoja laisvo

teisėjų vidinio įsitikinimo formavimosi pažeidimus ir, atvirkščiai, bet kokia įtaka iš pašalies, siekiant paveikti vidinio įsitikinimo formavimąsi, sukelia tiesioginę grėsmę teisėjų nepriklausomumui.

LR BPK numatytos procesinės garantijos teisėjų nepriklausomumui užtikrinti. Iš jų svarbiausios yra šios:

- 1) Vadovavimas bylos nagrinėjimui (LR BPK 241 str.);
- 2) Tiesioginis ir žodinis nagrinėjimas teisme (LR BPK 242, 301 str.);
- 3) Teismo posėdžio nepertraukiamumas (LR BPK 243 str.);
- 4) Pasitarimų kambario slaptumas (LR BPK 298, 299 str.).

LR BPK 241 str. reglamentuotas vadovavimas bylos nagrinėjimui teisme. Šio straipsnio 2 dalyje nurodyta, jog teismo posėdžio pirmininkas imasi visų įstatymų numatytų priemonių, kad būtų išsamiai ir nešališkai ištirtos bylos aplinkybės. Kiti proceso dalyviai, pateikdami teismui savo išvadas bei pastebėjimus, tik bando įtikinti teisėją pateiktų išvadų ir pastebėjimų teisingumu, tačiau teismas tai įvertina savarankiškai pagal savo įsitikinimą ir jokių būdu nėra proceso dalyvių įpareigotas.

Tiesioginio ir žodinio nagrinėjimo teisme principas įtvirtintas LR BPK 242 str., kur nurodyta, jog pirmosios instancijos teismas, nagrinėdamas bylą, privalo tiesiogiai ištirti įrodymus. Be to, LR BPK 242 str. nurodyta, jog teismas nuosprendį pagrindžia tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiama jame posėdėje. Tokiu būdu įtvirtinama teisėjo pareiga pačiam savarankiškai tirti byloje esančius įrodymus ir, juos įvertinus, spręsti esminius procesinius klausimus.

Beje, paminėtina ir tai, jog įstatymas nenumato susiformavusios teismų praktikos taikymo imperatyvo, todėl aukštesniųjų teismų sprendimai žemesniųjų instancijų teismams nėra privalomi.

LR BPK 243 str. nustatyta, jog teisiama šis posėdis iki bylos išnagrinėjimo negali būti pertrauktas, išskyrus šiame straipsnyje nurodytas išimtis. Be to, vadovaujantis LR BPK 296 str. 1 d., išklauses kaltinamojo paskutinį žodį, teismas iš karto išeina į pasitarimų kambarį priimti nuosprendžio. Tai apsaugo teisėjus nuo galimo šalutinio poveikio, siekiant pakeisti susiformavusį įsitikinimą ar priimti nuosprendį, priešingą teisėjo vidiniam įsitikinimui. Teismas taip pat negali padaryti pertraukos ir, nepriėmęs sprendimo pirmoje byloje, nagrinėti kitą bylą, kadangi vidinio

įsitikinimo formavimas, vertinant įrodymus kitoje byloje, gali padaryti įtaką jau susiformavusiam įsitikinimui pirmoje byloje³⁶.

LR BPK 298 str. numatyta, jog nuosprendis priimamas pasitarimų kambaryje, kuriame tuo metu gali būti tik teisėjai, įeinantys į tą bylą išnagrinėjusio teismo sudėtį. Tokiu būdu įstatymas saugo pasitarimų kambario slaptumą, kuris taip pat garantuoja teisėjų sprendimų nepriklausomumą nuo suinteresuotų asmenų. Be to, pasitarimų kambario slaptumas įgalina teisėjus nevaržomai pareikšti savo nuomonę.

Apartų procesinių garantijų visuma nukreipta teismo ir teisėjų veiklos nepriklausomumui nuo bet kokios pašalinės įtakos užtikrinti tam, jog teisėjų vidinis įsitikinimas vertinant įrodymus formuotųsi vadovaujantis vien tik įstatymu bei išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu.

3.2. Loginė vertinimo struktūra

Pasak, D. P. Gorskio, vidinio įsitikinimo formavimas – tai žinojimo, kuris įgyjamas įstatymo nustatytu būdu, formavimas³⁷. Objektivos tikrovės sužinojimo baudžiamojoje byloje procesas turi savo loginę struktūrą.

Žinojimo turinio objektyvumas, visų pirma, sąlygoja faktinių duomenų baudžiamojoje byloje teisingumo ar klaidingumo įvertinimą. Klaidingi duomenys atmetami, kai tuo tarpu faktiniams duomenims esant teisingiems, privaloma įvertinti jų ryšio su įrodinėtinomis byloje aplinkybėmis tikimybę. Antai vienas konkretus byloje nustatytas faktas galėtų neginčijamai patvirtinti ar paneigti reikšmingą bylai aplinkybę arba įrodymo pobūdį galėtų likti tikėtinas.

Objektyvi tikrovė nepriklauso nuo ją tiriančio asmens, kai tuo tarpu duomenų apie konkretų praeities įvykį įvertinimas – tai mąstymo procesas, tiesiogiai priklausantis nuo pažinimo procese panaudotų tiesos nustatymo būdų. Tokiu atveju, kategoriškų ar tikėtinų išvadų susiformavimas mąstymo procese grindžiamas faktinių duomenų analize.

Esant galimybei vienu metu iškelti visas tiriamą aplinkybę patvirtinančias bei paneigiančias alternatyvas, visų alternatyvų analizės pasekoje pagal loginius dėsnius visada būtų gaunama kategoriška išvada. Visgi, niekada neįmanoma garantuoti, jog iškeltos visos galimos

³⁶ Боха В. Ф. Формирование убеждений суда. – Минск, 173. С. 55.

³⁷ Горский Д. П. Логика. – Москва, 1963. с. 18.

versijos, todėl negalima garantuoti ir gautos išvados kategoriškumo³⁸. Tokiu atveju, išvada tampa tikėtina.

Atskirą vaidmenį įrodymų vertinimo procese atlieka faktinės prezumpcijos, reiškiančios faktinį ryšį, apie kurį spėjama remiantis stebėjimais, analize, gyvenimo patirties bei teismų praktikos apibendrinimais³⁹. Pvz. bylos baigtimi nesuinteresuotas liudytojas dažniausiai duoda teisingus parodymus. Tai faktinė prezumpcija, kuri neapima išimčių. Tokiu būdu faktinės prezumpcijos taip pat lieka tik tikėtino pobūdžio.

Įrodymų vertinimo procese tikėtinos išvados daromos ir remiantis išanalizuotų faktinių duomenų visuma. Mąstymo procesas vyksta vadovaujantis indukciniu metodu.

Dažniausiai yra gaunamos tikėtinos išvados, tačiau atskirų įrodymų vertinimo procese ganamos išvados yra skirtingo tikėtinumo laipsnio: vienos jų labai tikėtinos, kitos galimos, įmanomos ir pan. Tikėtinumo gradacija nėra nustatyta, todėl tai vertintina pagal vidinį įsitikinimą. Visgi, formuluotina bendra taisyklė, jog atskirų tikėtinų išvadų bendrumas bei viena kitos patvirtinimas daro bendrą išvadą apie įrodinėtiną byloje aplinkybę labiau tikėtina. Tačiau galutinės teismo išvados negali būti pagrįstos abejonėmis ar spėjimais, todėl, remiantis išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu bei vadovaujantis įstatymu, teisėjai privalo įvertinti įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą, o nuosprendyje pateikti kategoriškas ir motyvuotas išvadas. Visgi loginė vidinio įsitikinimo formavimo procedūra, pagrįsta kiekvieno byloje nustatyto faktinio ryšio su atskira įrodinėtina aplinkybe reikšmės analize, padeda išvengti klaidų vertinant įrodymus.

3.3. Veiksniai, lemiantys vidinio įsitikinimo formavimąsi

Vidinio įsitikinimo formavimąsi lemia objektyvių ir subjektyvių veiksnių visuma. Įstatymų leidėjas, nustatydamas vidinio įsitikinimo formavimosi pagrindus, paprastai nurodo objektyvius vidinio įsitikinimo formavimosi pagrindus. Visgi vidinio įsitikinimo formavimuisi didelės reikšmės turi subjektyvūs faktorius, kurio įtakos įrodymų vertinimui dažniausiai nepavyksta išvengti. Subjektyvūs veiksniai turi reikšmės objektyvių aplinkybių vertinimui, lemia bylos tyrimo kryptingumą, todėl į juos būtina atsižvelgti. Be to, skirtingai negu objektyvių, subjektyvių veiksnių sąrašas nėra baigtinis ir atspindi daugiau tipinę negu išskirtinę (atskirose bylose) vidinio įsitikinimo formavimosi struktūrą.

³⁸ Галкин В. М., Годер П. М. Вопросы философии. – Москва, 1961. С.167.

³⁹ Каминская В. Н. Учение о правовых презумпциях в уголовном процессе. – Москва, 1948.

3.3.1. Profesionali teisinė sąmonė

Pagal LR BPK 76 str. (2002 01 01 red.) įrodymai vertinami pagal vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešaliku visų bylos aplinkybių viseto išnagrinėjimu, vadovaujantis įstatymu ir teisine sąmone. Teisinės sąmonės esmę sudaro tai, jog vertinant kiekvieną faktą ar veiksnį, susijusį su nusikalstamos veikos aplinkybėmis, teisėjai vadovaujasi savo filosofiniu – teisiniu bei paprotiniu požiūriais, kurie padeda teisingai įvertinti bylai reikšmės turinčius faktus, atkurti nusikaltimo padarymo situaciją bei suteikia galimybę kur kas plačiau, visapusiškiau, objektyviau įvertinti visas aplinkybes ir faktus⁴⁰.

Susidaro išpūdis, jog teisinė sąmonė, kuria grindžiamas teisėjo vidinis įsitikinimas, gali būti labai skirtinga, nes ji tiesiogiai priklauso nuo teisėjo požiūrių, kurios irgi gali skirtis. Atitinkamai teisėjų vidinis įsitikinimas, pagrįstas teisine sąmone, gali skirtis, atsižvelgiant į kiekvieno teisėjo požiūras bei įsitikinimus.

Tiesa, egzistuoja nuomonė, jog procesinių tikslų ir uždavinių, vykdant profesionaliąją veiklą, bendrumas suformuoja bendrus visiems teisėjams požiūrius įgyvendinant teisės normas⁴¹. Visgi su tokia nuomone sutikti negalime. Teisės normų įgyvendinimas atsispindi teismų praktikoje, tačiau teisinė sąminė apima kur kas daugiau nei teisės normų įgyvendinimo praktika. Daugelis kitų požiūrių, kaip antai teisėjo požiūris į teisės sistemą, socialinę tvarką ir pan. formuojasi ne tik atliekant profesines pareigas, tačiau ir gyvenant visuomenėje. Kiekvienas žmogus turi skirtingą gyvenimo patirtį, gyvena skirtingoje socialinėje aplinkoje, todėl atitinkamai ir teisėjų teisinė sąmonė gali skirtis.

Teisinė sąmonė įgalino teisėjus plačiau pažvelgti į bylos aplinkybes, bet tuo pačiu ir suteikė įrodymų vertinimui nekonkretumo išpūdį. Argumentuojant teisine sąmone, tapo įmanoma užpildyti netgi tam tikrų įrodymų trūkumų spragas.

2003 05 01 įsigaliojo naujasis LR BPK, kuriame buvo atsisakyta teisinės sąmonės kaip principo, kuriuo būtų grindžiamas teisėjo vidinio įsitikinimo susiformavimas. Tokiu būdu įstatymų leidėjas, sumažindamas subjektyvių veiksnių įtaką, sukonkretino įrodymų vertinimo kriterijus.

⁴⁰ Мухин И. И. Важнейшие проблемы оценки судебных доказательств в уголовном и гражданском судопроизводстве. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1974. С. 69.

3.3.2. Socialiniai - istoriniai aspektai

Loginės vertinimo struktūros analizės pasekoje galime daryti išvadą, jog kiekvienam įrodymui vertinti konkrečioje baudžiamojame byloje taikytina tik viena loginė forma. Kartu loginė analizė leidžia spręsti, kur įrodymų vertinimas yra objektyvus, t. y. nei kiek nepriklausantis nuo įrodymų vertinimo subjekto, o kur subjektyvus. Antai tikėtino fakto patvirtinimas kitais tikėtiniais faktais paprastai patvirtinamą faktą daro labiau tikėtinu. Tačiau tai, kiek labiau tikėtinas tampa pagrindinis faktas, priklauso nuo įrodymų subjekto įvertinimo, t. y. vertinimas tampa subjektyvus.

Siekiant bent minimaliai sumažinti subjektyvių veiksnių įtaką įrodymų vertinimo procese, siūloma vertinti įrodymus socialinės – istorinės praktikos pagalba⁴². Tokiu būdu pažymima, jog tiesos pažinimo kriterijus nėra išimtinai įrodymus vertinančio subjekto asmeninis suvokimas apie padarytą nusikalstamą veiką. Toks suvokimas, visų pirma, turi būti pagrįstas visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaujantis įstatymu. Antra, vertinant atskirus įrodomąją reikšmę turinčius faktus, o taip pat jų visumą, turėtų būti atsižvelgta į socialinę – istorinę patirtį.

Socialinės – istorinės praktikos vaidmuo vertinant įrodymus siejasi su teisine sąmone, kuri kaip principas, pagrindžiantis vidinio įsitikinimo formavimąsi, buvo numatytas iki 2003 05 01 galiojusiame LR BPK (LR BPK 76 str. 1 d. (2002 01 01 red.)). Teisinės sąmonės principo nuo 2003 05 01 įsigaliojusiame LR BPK buvo atsisakyta, nes vidinio įsitikinimo pagrindimas teisine sąmone, kaip tai buvo numatyta LR BPK 76 str. 1 d. (2002 01 01), sustiprina subjektyvių veiksnių įtaką. Socialinės – istorinės praktikos negalima tiesiog prilyginti teisinei sąmonei, nes pastaroji rodo subjektyvų požiūrį į byloje nustatytus faktus, o socialinė – istorinė praktika, šiuo atveju, tėra vienas subjektyvaus požiūrio susiformavimo veiksnių. Tuo tarpu socialinės - istorinės praktikos žinojimas ir jos taikymas pats savaime subjektyvaus įrodymus vertinančio subjekto požiūrio arba iš viso neišreiškia, arba jos įtaka įrodymų vertinimui yra minimali.

Socialinė istorinė įrodymus vertinančio subjekto patirtis turi didelės reikšmės ir pačių įrodymų vertinimo procese, kurio metu sprendžiama apie būtiną įrodymų visumą konkrečiai įrodinėtinais byloje aplinkybei nustatyti. Ypatingai atsižvelgiant į tai, jog absoliučios tiesos nustatyti dažnai neįmanoma, vienam teisėjui įrodymų gali niekuomet nepakakti, o kitam –

⁴¹ Грушевой Ю. М. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве. – Харьков, 1975. С. 63.

pakakti kelių ar net vieno⁴³. Tokia situacija galima atsižvelgiant į tai, jog teisėjai turi ne vienodą patirtį, nuo kurios ir priklauso jų atliekamas įrodymų vertinimas.

Vadovavimasis socialine - istorine praktika, formuojant vidinį įsitikinimą, dar labiau sumažina subjektyvių veiksnių įtaką vertinant įrodymus. Visgi kategoriškos išvados vertinant įrodymus klaidos tikimybė, nors ir labai maža, tačiau nėra lygi nuliui. Klaidos tikimybė, bent jau teoriškai, visada egzistuoja, tačiau matematiškai patvirtintų loginių konstrukcijų, praktiškai pritaikomų vertinant įrodymus, nėra ir vargu ar bus, todėl nuo 2003 05 01 įsigaliojusiam LR BPK, kaip ir iki tol galiojusiam LR BPK, vidinis įsitikinimas liko esminiu įrodymų vertinimo principu. Tiesa, subjektyvių veiksnių įtaka naujajame LR BPK apribota (pvz., neliko teisinės sąmonės principo). Tuo tarpu, nors baudžiamajame įstatyme tiesiogiai ir neįtvirtinta, formuojant vidinį įsitikinimą, rekomenduotina remtis socialine – istorine praktika bei tokiu būdu dar labiau sumažinti subjektyvių veiksnių įtaką. Ypatingas dėmesys atkreiptinas į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamą vienodą teisės normų taikymą teismų praktikoje.

Visgi klaidos, teismui priimant sprendimą, tikimybė visada egzistuoja, todėl LR BPK įtvirtinta teisė apskusti teismo priimtą sprendimą apeliacine bei kasacine tvarka (LR BPK 312, 367 str.). Tačiau, atsižvelgiant į teismų praktiką, o taip pat į bendrąją socialinę – istorinę praktiką, teismo sprendimo klaidos tikimybę galima ir būtina sumažinti.

3.3.3. Psichologiniai aspektai

Teisėjo vidinis įsitikinimas vertinant įrodymus parodo jo požiūrį į byloje nustatytus faktus. Objektivių aplinkybių analizė sudaro vidinio įsitikinimo formavimosi pagrindą, tačiau subjektyvių veiksnių įtakos visiškai išvengti nepavyksta. Būtent dėl šios priežasties neišvengiama atvejų, kuomet to paties teismo teisėjų, nagrinėjančių bylą vienos kolegijos sudėtyje, nuomonės išsiskiria. Dar dažnesni yra atvejai, kuomet apeliacinės instancijos teismas nesutinka su pirmosios instancijos teismo išvadomis vertinant įrodymus.

Įrodymų vertinimo procese išvada formuojama kaip individualus procesas, kaip įrodymus vertinančio subjekto asmeninis įsitikinimas. Tokia psichologinė būseną, kuomet suformuojamas tvirtas įsitikinimas savo išvadų teisingumu, yra psichologinė kategorija, o psichologiniu požiūriu,

⁴² Резник Г. М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств. – Москва: Юридическая литература, 1977. С. 81.

⁴³ Л. Е. Владимиров. Учение об уголовных доказательствах. – Тула: Автограф, 2000. С. 57.

mąstymo veikla yra neatsiejamai susijusi su intelektualinėmis bei emocinėmis – valinėmis žmogaus veiklos dalimis⁴⁴.

Mąstymas niekada nėra atskirtas nuo emocijų ir jausmų. Visgi emocinės ir valinės būsenos kartu su įgytomis žiniomis, gyvenimo ir profesine patirtimi atlieka reikšmingą vaidmenį pažinimo procese. Vienos jų, kaip antai abejojimas, pažinimo procesui yra naudingos, nes gali paskatinti imtis priemonių papildomiems įrodymams iširti bei užtikrinti, kad būtų išsamiai atskleistos visos bylos aplinkybės. Tačiau kitos emocinės būsenos, kaip antai simpatija, kerštas, pavydas ir pan. nesuderinamos su pažinimo procesu, todėl gali pakenkti vertinant įrodymus. Dar didesnė įvairių psichologinių būsenų įtakos įrodymų vertinimui galimybė iškyla tada, kai bylos nagrinėjimas susijęs su specifinėmis vertinančiojo asmenimis pažiūromis, kadangi už priimtų individualių sprendimų dažnai slypi socialinės problemos bei vertybinės orientacijos. Tokiu būdu yra susiformavę specifinės nerašytos taisyklės atskirų kategorijų baudžiamosiose bylose, pvz., nužudymų, vagysčių bei plėšimų bylose ypač didelis dėmesys atkreipiamas į ikiteisminio tyrimo metu duotus parodymus. Tuo dar labiau pažymimas bylos kryptingumas tikėtinai nustačius nusikalstamą veiką padariusį asmenį.

Psichologiniam nusiteikimui teisėjui nagrinėjant bylą atskirais atvejais įtakos turi žiniasklaidos ir kitų masinės informacijos priemonių skelbiama informacija, kurios pagalba formuojama visuomenės nuomonė apie kaltinamus asmenis bei bylos nagrinėjimo eigą iki nuosprendžio priėmimo.

Didelę įtaką teisėjo požiūriui į kaltinamąjį turi pastarojo asmeninė charakteristika bei nusikalstama praeitis. Kaltinamojo charakteristika turi didelės įtakos formuojant vidinį įsitikinimą, nes minėti veiksniai gali formuoti tam tikrą kaltumo prezumpciją. Tokiu būdu nepagrįstai sumažinama įrodymų, reikalingų nusikalstamai veikai pripažinti įrodyta, pakankamumo kartelė.

Nusikaltusio asmens charakteristikos svarbą teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi atspindi tai, jog 41 % tyrimo metu apklaustų teisėjų teigė, jog yra buvę atvejų, kuomet, išanalizavus nusikaltusio asmens charakteristiką bei atsižvelgiant į nusikaltimo padarymo aplinkybes, dar iki teismo nagrinėjimo pabaigos susiformuoja neigiama nuostata teisiamojo (kaltinamojo) atžvilgiu. Visgi tai nebūtinai sąlygoja bausmės dydį.

⁴⁴ Резник Г. М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств. – Москва: Юридическая литература, 1977. С.93.

Be to, negalime palikti nuošalyje ir teisiamojo (kaltinamojo) elgesio teismo nagrinėjimo metu. Antai net 52 % apklaustųjų teigė, jog įtaką priimant sprendimą turi ir paties teisiamojo (kaltinamojo) elgesys teismo nagrinėjimo metu.

LR BPK 44 str. 6 d. įtvirtintas nekaltumo prezumpcijos principas, pagal kurį kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamas ar kaltinamas asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas šio kodekso nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Nekaltumo prezumpcijos būtina laikytis visame įrodinėjimo procese, o įrodinėjimo pareigos negalima perkelti kaltinamajam. Be to, neįrodytas kaltumas prilygsta įrodytam nekaltumui, todėl vidinis įsitikinimas, pripažįstant kaltinamą kaltu nusikaltimo padarymu, negali būti pagrįstas abejonėmis. Tiesa, reiktų skirti teorines abejonės nuo praktinių.

Aptardami loginę vidinio įsitikinimo formavimosi struktūrą, minėjome, jog teoriškai abejonės vertinant įrodymus galimybė beveik visada egzistuoja, tačiau ją pašalinti padeda vidinis įsitikinimas. Aptariant nekaltumo prezumpciją, akcentuotina praktinė abejonė, kuri yra „sudėtinga psichinė būseną, atspindinti nepakankamą, neįtikinamą suvokimą, nepasitenkinimą tuo, kuo remiantis turi būti priimtas sprendimas“⁴⁵.

Praktinė abejonė turi ypatingą reikšmę vertinant įrodymus, nuo kurių paprastai priklauso asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu, likimas. Todėl, iškilus abejonei, kurios pašalinti nepavyksta, sutinkamai su vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus ir nekaltumo prezumpcijos principais, teisėjas turi įvertinti iškilusią abejonę kaltinamojo naudai. LR BPK 5 d. 2 p. nurodyta, jog, nenustačius kaltinamojo dalyvavimo padarant nusikalstamą veiką, teismas priima išteisinamąjį nuosprendį.

Pažymėtina, jog galiojantis LR BPK praplėtė teismo teises tiriant įrodymus, lyginant su iki 2003 05 01 galiojusiu LR BPK. Dabar galiojančio LR BPK 287 str. įgalina teismą bylos nagrinėjimo metu atlikti papildomas apklausas, atlikti parodymų patikrinimo veiksmus ir pan., negražinant bylos tyrimui papildyti, kaip tai buvo daroma pagal iki 2003 05 01 galiojusio LR BPK 284 str. Taigi teismas gali pats bandyti surinkti reikalingus įrodymus kaltinamojo kaltumui nusikalstamos veikos padarymu patvirtinti arba paneigti.

Tiesa visada yra konkrečiai ir tik teisėjai yra įstatymo įgaliojami spręsti apie kaltinamojo dalyvavimo nusikaltimo padaryme įrodytumą. Vidinis įsitikinimas – tai tvirtas, apibendrintas įsitikinimas savo išvadų teisingumu. Tokiu atveju, teisėjo vidinis įsitikinimas negali būti

⁴⁵ Левитов Н. Д. О психических состояниях человека. – Москва: Просвещение, 1964. С. 97.

formuojamas abejotiniems įrodymams suteikiant nepagrįstai didelės galios, nes tada pačiam teisėjui vidinio įsitikinimo teisingumas taptų abejotinas.

Nei baudžiamasis įstatymas, nei teismų praktika detaliai nenustato tikslų teisėjams privalomų vidinio įsitikinimo formavimo kriterijų, bet tai padaryti vargu ar būtų įmanoma, nepažeidžiant teisėjų nepriklausomumo principo. Visgi aukšesnės instancijos teismas neretai pripažįsta I – os instancijos teismo išvadas, padarytas remiantis vidiniu įsitikinimu, nepagrįstomis, todėl rekomenduotina, jog teisėjo vidinis įsitikinimas būtų formuojamas vadovaujantis vien tik objektyviomis aplinkybėmis bei įstatymu, o galutinė motyvuota išvada neleistų abejoti jos teisingumu.

3.3.4. Bylos nagrinėjimo kolegialumas

Daugumoje kontinentinės teisės šalių bylas nagrinėja vienas teisėjas arba teisėjų kolegija. Anglosaksų teisinės sistemos šalyse plačiai žinomas ir baudžiamųjų bylų nagrinėjime taikomas prisiekusiųjų teismas, kuris nuo 1993 m. pradėtas taikyti ir kai kuriuose Rusijos federacijos regionuose. Tuo tarpu iki 1864 m. Rusijos imperijoje veikė šefenų eismas (perimtas iš viduramžių Vokietijos baudžiamojo proceso).

Šefenų teismo sudėtyje buvo vienas teisėjas profesionalas ir 2 – 4 liaudies tarėjai. Teisėjas ir liaudies tarėjai sudarė vieną kolegiją, sprendusią visus su baudžiamąja byla susijusius klausimus (kaltės, bausmės ir kt.). Teisėjas, šiuo atveju, pirmininkavo teismo posėdžiui. Tačiau pati šefenų teismo struktūra dar neatskleidžia įrodymų vertinimo ir procesinių sprendimų priėmimo esmės baudžiamajame procese.

Esminis šefenų teismo trūkumas buvo tai, jog liaudies tarėjus įtraukus į vieną kolegiją su teisėju profesionalu, kuris pagal įstatymą buvo formalus vadovas kaip teismo nagrinėjimo pirmininkas, ir neformalus vadovas, kaip profesionalus teisininkas, pasižymintis įstatymų bei teismų praktikos žinojimu, specialisto ir kartu teismo kolegijos vadovo nuomonė buvo lemianti priimant visos kolegijos sprendimą⁴⁶. Tokiu būdu liaudies tarėjai tebūdavo tik formaliais kolegijos nariais, neturinčiais jokios įtakos sprendimo priėmimui, nes specialisto teisininko autoritetas bei vadovaujanti padėtis teismo nagrinėjimo metu praktiškai reiškė, jog liaudies tarėjai tėra dekoraciniai teismo nagrinėjimo iškilmingumo elementai. Negana to, tie patys

⁴⁶ В. В. Мельник. Искусство доказывания в состязательном уголовном процессе. – Москва: Дело, 2000. С. 23.

liaudies tarėjai buvo kviečiami į teismo kolegiją ne vienos, o daugelio bylų nagrinėjimui, o tai sudarė geras sąlygas korupcijos klestėjimui.

Taigi šefenų teismo pagrindinis bruožas – vieno profesionalaus teisininko (teisėjo) sprendimų priėmimas teismo kolegijos vardu. Atitinkamai kitų kolegijos narių atliekamas įrodymų vertinimas, pagrįstas gyvenimiška patirtimi, neturėjo jokios procesinės reikšmės.

Egzistuojant šefenų teismui, išgalėjo korupcija, nesąžiningumas, formalizmas ir kiti neigiami bruožai, o teismo nepriklausomumas bei garbė buvo visiškai sumenkinama.

Veikiant šefenų teismui, buvo įtvirtinta nelygybė įstatymui. Tuo tarpu 1861 metais baudžiava buvo panaikinta, o tai sąlygojo naujos teisės ir teisingumo sampratos būtinybę, nes visuomenės socialinė struktūra iš esmės pakito.

Minėtos priežastys lėmė tai, jog jau 1864 metais šefenų teismą Rusijos imperijoje pakeitė prisiekusiųjų teismas. Tokiu būdu, galime sakyti, jog teisme ėmė egzistuoti dvi viena nuo kitos iš esmės nepriklausomos kolegijos (teisėjas ir prisiekusieji), kurių kiekviena turėjo tikslus įgaliojimus vykdant teisingumą. Kadangi prisiekusieji atrenkami tik konkrečiam bylos nagrinėjimui, o patys prisiekusieji iš anksto nėra žinomi, tai labai sumažėja ir galimybė padaryti jiems įtaką. Be to, sprendimą kaltinamojo kaltės klausimu prisiekusieji priima nepriklausomai nuo teisėjo, kuris prisiekusiųjų pasitarimų kambaryje iš viso neturi teisės dalyvauti. Šiuo atveju, vienintelis teisėjo ir prisiekusiųjų ryšys vykdant teisingumą yra tai, jog, prieš prisiekusiesiems išeinant į pasitarimų kambarį, teisėjas nurodo egzistuojančias teisės normas, reikalingas žinoti prisiekusiesiems priimant sprendimą, bei egzistuojančią teismų praktiką tokiose pačiose ar panašiose bylose.

Esminiai prisiekusiųjų išsprendžiami klausimai:

- 1) ar įrodytas nusikaltimo įvykis;
- 2) ar įrodyta, jog nusikaltimą padarė kaltinamasis;
- 3) ar kaltinamasis kaltas nusikaltimo padarymu.

Taigi prisiekusieji iš esmės sprendžia fakto klausimą. Be to, pripažinus, jog nusikaltimo padarymu kaltinamasis yra kaltas, prisiekusieji turi teisę pasisakyti, ar jis nusipelno švelnesnės bausmės. Į tai teisėjas privalo atsižvelgti, tačiau visgi tai neįpareigoja teisėjo priimti pasiūlytą bausmę. Visus su bausmės skyrimu susijusius klausimus teisėjas sprendžia nepriklausomai nuo pašalinės įtakos, pagal savo įsitikinimą.

Priklausomai nuo teismo, kuriame nagrinėjama byla, o taip pat nuo nusikaltimo, kurio padarymu kaltinamas kaltinamasis, baudžiamąsias bylas Lietuvos Respublikos teismuose nagrinėja vienas teisėjas arba teisėjų kolegija (įstatymo nustatytais atvejais Lietuvos

Aukščiausiąjame Teisme baudžiamąsias bylas gali nagrinėti šio skyriaus plenarinė sesija). Įrodymus tiriant teisme, teisėjų kolegijos nariai turi vienodas galimybes sužinoti nusikalstamos veikos aplinkybes. Kiekvienam teisėjui sudaroma galimybė pačiam savarankiškai vertinti įrodymus bei formuoti vidinį įsitikinimą pagal kolegijos nariams žinomas bylos aplinkybes. To pasekoje, visų teisėjų vidinis įsitikinimas gali sutapti, tačiau tai nėra būtina.

LR BPK 299 str. nustatyta, jog kolegialiai nagrinėjamosiose bylose nuosprendžio priėmimo metu vyksta teisiamojo posėdžio pirmininko vadovaujamas teisėjų pasitarimas ir balsavimas. Kaip nurodyta LR BPK 298 str., nuosprendžio priėmimo metu pasitarimų kambaryje gali būti tik teisėjai.

Pasitarimų kambaryje teisėjų kolegijos nariai aptaria su bylos nagrinėjimu susijusius klausimus. Tokiu atveju yra tikimybė, jog vieno ar kito teisėjo jau susiformavęs vidinis įsitikinimas gali pakisti. Visgi manytume, jog, šiuo atveju, teisėjų nepriklausomumo principo pažeidimo nėra. Atvirkščiai, pasitarimų kambaryje gali būti atkreiptas dėmesys į vieną ar kitą nusikalstamos veikos padarymo aplinkybę, į kurią vienas ar keli kolegijos nariai anksčiau neatkreipė dėmesio. Sutinkamai su LR BPK 20 str. 5 d., teisėjo vidinis įsitikinimas turi būti pagrįstas visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, todėl, šiuo atveju, teisėjų pasitarimas padėtų kiekvienam iš kolegijos narių suformuoti visapusiškai pagrįstą vidinį įsitikinimą vertinant įrodymus. Be to, kiekvienas teisėjas savarankiškai vertina pateiktus faktinius duomenis bei juos pagrindžiančius argumentus, todėl sutikti su kitų kolegijos narių nuomone jam visiškai nebūtina. LR BPK 299 str. 5 d. nustatyta, jog nuosprendžio priėmimo metu klausimai išsprendžiami balsų dauguma, tačiau LR PK 299 str. 6 d. įtvirtinta teisėjo atskirosios nuomonės teisė: „teisėjas, kuris nuosprendžio priėmimo metu laikosi kitos nuomonės, turi teisę ją išdėstyti raštu“.

Teisėjų kolegijai nagrinėjant bylą, kiekvieno teisėjo nepriklausomumas, formuojant vidinį įsitikinimą sutinkamai su procesiniais reikalavimais, nėra pažeidžiamas, tačiau visiškai neigti tokio bylos nagrinėjimo įtakos teisėjų vidinio įsitikinimo formavimuisi negalime. Teisėjų nepriklausomą kolegialiai nagrinėjant bylą užtikrina aukščiau aptartos procesinės garantijos.

3.4. Atskirų įrodymų rūšių vertinimo ypatumai

Teisėjų vidinis įsitikinimas, sutinkamai su baudžiamojo įstatymo reikalavimais, turi būti pagrįstas išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu. Atskiri įrodymai baudžiamajame procese pasižymi savitomis savybėmis, į kurias būtina atsižvelgti formuojant vidinį įsitikinimą.

Paprastai visose baudžiamosiose bylose yra apklausiami liudytojai. Jų parodymai turi esminės reikšmės nustatant patį nusikaltimą, jį padariusius asmenis, santykius tarp nukentėjusiojo ir nusikalstamą veiką padariusių asmenų, o taip pat nusikaltimo padarymo tikslą, motyvus bei kitas reikšmės bylai turinčias aplinkybes.

Profesorius M. S. Strogovičius išskiria du liudininkų parodymų vertinimo momentus:

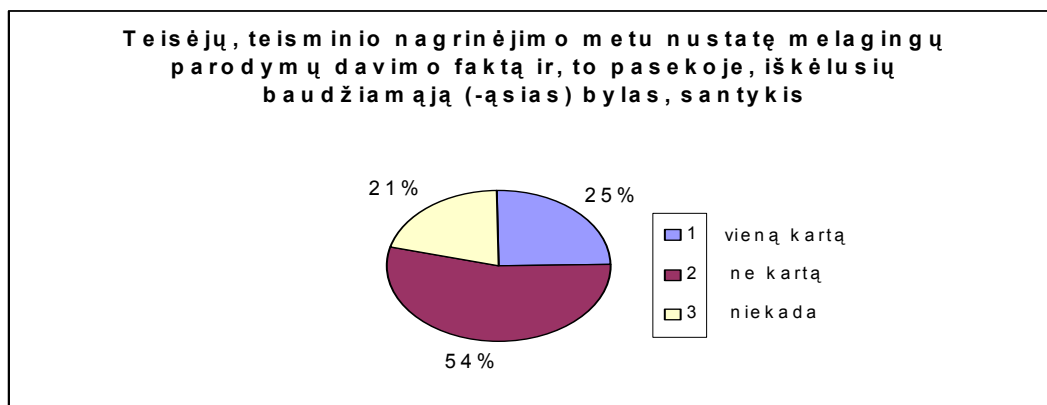
- 1) liudininko parodymų teisingumo ar melagingumo nustatymą;
- 2) liudininko, apie kurį nėra duomenų, jog jis meluoja, parodymų tikrumo bei tikslumo įvertinimą⁴⁷.

Nustatant liudytojo parodymų tikrumą, siūloma atsižvelgti į tris pagrindinius veiksnius: liudytojo požiūrį į bylą ir proceso dalyvius; liudytojo parodymų formavimosi sąlygas; liudytojo asmenines savybes⁴⁸.

Sąmoningai meluojantis liudytojas visada turi motyvą (giminystė, draugystė, tarnybinis pavaldumas, kerštas ar kt.), todėl visada būtina jį nustatyti. Visgi paties motyvo buvimas ne visada sąlygoja melagingų parodymų davimą, todėl liudytojų parodymai vertintini ryšium su kitais byloje esančiais įrodymais.

Visgi meluojantis liudytojas visuomet stengiasi suklaidinti teismą, todėl jis turi būti teisingai nubaustas. Teismų praktikoje dažnai susiduriama su melagingų parodymų davimo atvejais, tačiau, vadovaujantis tyrimo metu gautais duomenimis, pastebėta, jog net 21 % teisėjų nėra tekę nustatyti melagingų parodymų davimo fakto, kurio pasekoje būtų iškeliama baudžiamoji byla, o dar 25 % apklausoje dalyvavusių teisėjų teigė, jog taip buvę vos vieną kartą.

3 diagrama

⁴⁷ Строгович М. С. Уголовный процесс. – Москва, 1946. С.178.

⁴⁸ Kazlauskas, M., Rinkevičius J. Asmenų parodymai baudžiamajame procese. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991.

Liudytojo parodymų formavimosi sąlygos taip pat turi įtakos parodymų tikrumui. Reiktų išskirti objektyvias (matomumas, triukšmas ir pan.) bei subjektyvias (pvz., psichinė būklė) parodymų formavimosi sąlygas. Priklausomai nuo minėtų sąlygų, liudytojo parodymai gali būti nesąmoningai melagingi, todėl į jas būtina atsižvelgti.

Be to, subjektyvios liudytojo parodymų formavimosi sąlygos tiesiogiai siejasi su liudytojo asmeninėmis ypatybėmis (kurčias, aklas, psichinis ligonis ar pan.). Skirtumas tik tas, jog liudytojo asmeninės ypatybės yra daugiau ar mažiau ilgalaikio pobūdžio, tačiau jos visada turi įtakos tikrovės suvokimui.

Visgi liudytojo parodymų tikrumo įvertinimu apsiriboti negalime, nes įrodymų vertinimas apima ir liečiamumo, leistinumo bei pakankamumo įvertinimą, todėl visais atvejais liudininkų parodymai turi būti įvertinami pagal visus jų vertinimo kriterijus. Tiesa, įrodymų pakankamumo kriterijus taikomas ne kiekvienam įrodymui atskirai, tačiau jų visumai, todėl čia reiktų įvertinti liudytojų parodymų reikšmę (vėliau ji taps svarbiu kriterijum vertinant įrodymų pakankamumą) bylos aplinkybių nustatymui.

Vertinant liudytojų parodymus teisme, būtina atsižvelgti į:

- 1) liudytojo santykį su nukentėjusiuoju bei nusikalstamą veiką padariusiu asmeniu (ar liudytojas nėra suinteresuotas bylos baigtimi);
- 2) ikiteisminio tyrimo metu duotus parodymus (jeigu parodymai kinta, reikia išsiaiškinti priežastis);
- 3) ar apklausiamam liudytojui žinomi kitų liudytojų ikiteisminio tyrimo metu duoti parodymai;
- 4) kokioje vietoje bei psichologinėje būsenoje apklausiamas asmuo buvo nusikalstamos veikos padarymo metu;
- 5) koks laiko tarpas praėjo nuo įvykio iki apklausos;
- 6) ar visos aplinkybės tiesiogiai matytos ir patirtos paties liudytojo, ar kai kurie parodymai tėra jo nuomonė apie įvykio aplinkybes;
- 7) koks liudytojo parodymų ryšys su kitais baudžiamojoje byloje esančiais įrodymais.

Ne mažesnę reišmę turi ir nukentėjusiojo parodymai. LR BPK 283 str. nurodyta, jog nukentėjusysis apklausiamas ir jo parodymai perskaitomi laikantis visų taisyklių, reglamentuojančių liudytojo apklausą. Atitinkamai, apklausiant nukentėjusįjį, reikia atsižvelgti į jau minėtus liudytojo apklausos aspektus. Paminėtina tik tai, jog nukentėjusysis turi būti apklausiamas anksčiau už kitus liudytojus bei sudaromos galimybės jam pasisakyti visais bylą

liečiančiais klausimais, nes vėliau apklausiamam nukentėjusiajam gali jau būti sudarytas psichologinis barjeras pasisakyti klausimais, kuriais nepasisakė liudytojai.

Ypač kritiškai teisme vertintini kaltinamojo parodymai. Šis proceso dalyvis yra visada suinteresuotas bylos baigtimi, todėl savo parodymus jis naudoja kaip gynybos nuo pateikto kaltinimo priemonę. Be to, kaltinamasis neatsako nei už atsisakymą duoti parodymus, nei už melagingų parodymų davimą. Kitaip tariant, kaltinamojo parodymai yra ir įrodymų šaltinis, ir jo gynybos priemonė, kuria kaltinamasis dažniausiai naudojasi siekdamas išvengti bausmės., todėl jo parodymus visada būtina sieti su kitais byloje esančiais įrodymais, o ypačingai tada, kai jo parodymai kinta. Beje, ryšys su kitais byloje esančiais faktiniais duomenimis privalo būti nustatytas ir esant kaltinamojo prisipažinimui nusikaltimo padarymu.

Abskritai kaltinamojo prisipažinimas gali būti tik jo apklausos metu duotų parodymų turinio dalimi, tačiau pats savaime prisipažinimas nėra laikomas savarankišku įrodymu. Tiesa, viduramžiais prisipažinimas nusikaltimo padarymu buvo laikomas įrodymų karaliene, nesigilinant į paties prisipažinimo išgavimo būdus. LR BPK 441 str. 1 d. 4 p. (2002 01 01 red.) asmens atvykimas ir prisipažinimas padarius nusikaltimą buvo laikomas duomenimis, duodančiais pagrindą manyti, kad šis asmuo padarė nusikaltimą, bei tokiu būdu apibūdinti nusikaltimo akivaizdumą. Tuo tarpu pagal dabar galiojantį LR BPK prisipažinimas kalto nusikaltimo padarymu baudžiamajame procese nėra akcentuojamas ir turi reikšmės tik supaprastintai įrodymų tyrimo teisme formai (LR BPK 273 str.), kurią pažymi ir R. Jurgaitis daktaro disertacijoje⁴⁹.

Beje, proceso dalyviams duodant parodymus dėl su baudžiamąja byla susijusių aplinkybių, siūloma apklausoje panaudoti daiktinius įrodymus tikslu išvengti klaidinančios ar melagingos informacijos, o taip pat duoti parodymus apie pačius daiktinius įrodymus bei nustatyti su juo susijusias aplinkybes⁵⁰.

Savarankišku įrodymu baudžiamojoje byloje yra ekspertizės aktas. Ekspertizės esmė yra turinčių reikšmės bylai faktų nustatymas specialiųjų žinių pagalba. Kadangi jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios, teismas privalo įvertinti ekspertizės aktą pagal savo vidinį įsitikinimą. Praktikoje teisėjai dažnai atkreipia dėmesį vien į eksperto išvadą, ignoruodami paties ekspertizės akto turinį, kur išdėstomi eksperto nustatyti faktai, kuriais

⁴⁹ Jurgaitis R. Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma: daktaro dis.: soc. mokslai: teisė / LTU. – V., 2004. P. 30.

⁵⁰ Соловьев. Использование доказательств при допросе на предварительном следствии. – Москва: Юрлитинформ, 2001. С. 10.

grindžiamos ekspertizės išvados⁵¹. Tokiu būdu nėra visapusiškai ir pilnai ištiriamas ekspertizės aktas kaip įrodymas baudžiamojoje byloje. Be to, pažymėtina, jog dažnai ekspertas pateikia ne tiksliai, o tikėtinas išvadas. Pastaruoju atveju, vertinant eksperto išvadas būtina jas sieti su kitais byloje esančiais įrodymais. Priešingu atveju, toks ekspertizės aktas netenka savo įrodomosios reikšmės.

LR BPK 289 str. nurodyta, jog teisme apžiūrėti tie daiktiniai įrodymai, kuriuos apžiūrėti teismo nuomone yra būtina, o taip pat proceso dalyvių prašymu. Vertindami tokius įrodymus, teisėjai privalo patikrinti daiktinio įrodymo reikšmingus bylai bruožus bei procesinį įforminimą⁵². Tiek daiktiniai įrodymai, tiek dokumentai turi reikšmės bylai tiek, kiek jie patvirtina ar paneigia įrodinėtinas byloje aplinkybes.

Daiktiniai įrodymai vertinami pagal bendras taisykles, t. y. nustatinėjamas jų liečiamumas, leistinumas, tikrumas ir pakankamumas.

Pasak J. Rinkevičiaus, vertinant daiktinių įrodymų liečiamumą, būtina iširti, ar konkretus daiktinis įrodymas leidžia:

1. nustatyti įrodinėtinas byloje aplinkybes;
2. pažinti tarpinius faktus, siejančius įrodinėtinas byloje aplinkybes su kitais tyrimo metu paaiškėjusiais duomenimis;
3. surasti kitus įrodymus;
4. patikrinti kitų įrodymų tikrumą;
5. patvirtinti arba paneigti tiriamas versijas⁵³.

Įrodymų leistinumas reiškia, jog įrodymais pripažįstami tik įstatymo numatytais būdais gauti duomenys. Be to, būtina laikytis daiktinių įrodymų paėmimo, fiksavimo bei išsaugojimo taisyklių, nes tik tokiu būdu bus išsaugoma jų įrodomoji vertė.

Daiktinių įrodymų tikrumo įvertinimas atspindi jų atitikimą objektyviai tikrovei. Tačiau išvadą apie daiktinių įrodymų objektyvų pobūdį bei reikšmę bylos aplinkybėms nustatyti galima daryti tik išanalizavus visą nusikaltimo pėdsakų atsiradimo ir išlikimo mechanizmą.

Vertinant įrodymų pakankamumą, paprastai vertinama jų visumą, todėl daiktiniai įrodymai, šiuo atveju, tampa įrodymų visumos konkrečiai bylos aplinkybei patvirtinti ar paneigti

⁵¹ Ульянова Л. Т. Оценка доказательств судом первой инстанции. – Москва: Госюриздат, 1959. С. 140.

⁵² Ten pat, P. 161.

⁵³ Rinkevičius J. Daiktiniai įrodymai. – Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 1996. P. 30.

dalimi. Tačiau abskriticai daiktinių įrodymų pakankamumo įvertinimas susijęs su jų panaudojimo galimybėmis⁵⁴.

Atskirų įrodymų rūšių vertinimas turi savų ypatumų, tačiau tam, jog teisėjo vidinis įsitikinimas vertinant įrodymus būtų suformuotas sutinkamai su procesiniais reikalavimais, t. y. pagrįstas išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, bei būtų objektyviai nustatyta tiesa baudžiamojoje byloje, kiekvieną įrodymą būtina vertinti ryšium su visais kitais byloje esančiais įrodymais.

3.5. Nuosprendžio motyvavimas

Tikslus ir aiškus nuosprendžio motyvavimas daro teismo sprendimą įtikinamą, neleidžiantį abejoti jo priėmimo teisingumu. Nuosprendžio motyvavimas – tai nuosprendžio turinio dalis, apimanti faktų, esančių įrodinėjimo dalyko sudėtine dalimi, tarpusavio ryšio nustatymą bei iš čia sekančių teisinių išvadų pateikimą⁵⁵. Kitaip tariant, nusikaltimo motyvavimas – tai teismo pateikiamų išvadų bei teisėjo vidinio įsitikinimo pagrindimo procesas surinktų ir ištirtų įrodymų tarpusavio ryšiu (priežastingumu).

Visų pirma, apkaltinamojo nuosprendžio motyvavimas turi atskleisti įrodymų, pagrindžiančių nusikaltimo įvykį (vietą, laiką, būdą, padarinius ir kt. svarbias aplinkybes) bei jo padarymu kaltinamo asmens kaltę, turinį. Nuosprendis privalo būti toks, jog neliktų vietos abejonėms. Visgi praktikoje tai nėra absoliučiai, be išimčių įgyvendinama. Antai net 56,5 % tyrimo metu apklaustų teisėjų teigė, jog praktikoje yra tekę priimti nuosprendį, kurio teisingumu abejojo.

Toliau nuosprendžio motyvuojamojoje dalyje privalo būti nurodomos priežastys, dėl kurių teisėjo vidinis įsitikinimas buvo formuojamas remiantis vienais įrodymais, o kiti buvo atmesti. Šiuo atveju, reikia nurodyti, kodėl atmetami atskiri kaltinamąjį teisinantys paaiškinimai bei kiti įrodymai. Visgi, atmetant kaltinamojo parodymus, negalima apsiriboti bendra formuluote, jog jie prieštarauja kitiems byloje surinktiems įrodymams, nes rodo teisėjo vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus subjektiškumą. Kaltinamojo parodymai turėtų būti atmetami (jeigu atmetami) remiantis konkrečiais byloje nustatytais faktiniais duomenimis.

Tam, jog teisėjo įsitikinimas būtų teisingas, o nuosprendis teisėtas ir pagrįstas, reikalinga, jog jo motyvai sektų vienas iš kito bei nebūtų vidinių prieštaravimų, kad jų išdėstymas tiesiogiai

⁵⁴ Rinkevičius J. Daiktiniai įrodymai. – Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 1996. P. 32.

⁵⁵ Groшевой Ю. М. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве. – Харьков, 1975. С. 130.

sietūsi su baudžiamojoje byloje surinkta medžiaga ir būtų jos analizės loginės išdavos. Tuo tarpu loginės klaidos, faktų, kuriuos teismas nuosprendyje pripažino nustatytais, prieštaravimas teismo nagrinėjimo metu nustatytiems faktiniams duomenims, o taip pat aprašomosios (motyvuojamosios) nuosprendžio dalies prieštaravimai rezoliucinei daliai, daro teismo motyvaciją klaidinga. Tokiu atveju, teisėjo vidinis įsitikinimas netenka objektyvumo.

A. Liakas, be kita ko, dar vartojo teismo nuosprendžio įtikinamumo sąvoką: „įtikinamas nuosprendis yra tada, kai piliečiai laiko jį tikrai teisingu nuosprendžiu, kad teismo padarytos išvados atitinka objektyvią tiesą“⁵⁶. Tačiau nuosprendžio įtikinamumo kriterijus iš dalies prieštarauja savarankiško teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi bei LR Konstitucijos 109 str. 1 d. įtvirtintam principui, jog teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Be to, bet koks teismo priimto sprendimo neteisminis vertinimas negali turėti įtakos procesinei sprendimo galiai, todėl įtikinamumo kriterijus, šiuo atveju, yra daugiau moralinio pobūdžio.

Motyvai atskleidžia vidinio teisėjo įsitikinimo susiformavimo objektyvių bylos aplinkybių atžvilgiu priežastis bei pagrindus. Būtent nuosprendyje atskleidžiamas jau pilnai susiformavęs teisėjo vidinis įsitikinimas kiekvieno įrodymo atskirai ir visų byloje esančių įrodymų kaip visumos atžvilgiu.

4. ĮRODYMŲ VERTINIMAS UŽSIENIO VALSTYBIŲ BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ

Studijuodami teisinę literatūrą dažnai susiduriame su dviem iš esmės tarpusavyje besiskiriančiomis teisinėmis sistemomis, t. y. bendrosios ir kontinentinės teisės. Bendrąją anglosaksų teisinę sistemą atspindi Anglijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau JAV) teisės sistema. Tuo tarpu kontinentinės teisės sistemą gali atstovauti kur kas daugiau valstybių, kurių kiekviena turi savų ypatumų. Vokietija pasižymi ypač giliomis kontinentinės teisės tradicijomis, kurios gerai atspindi kontinentinės teisės ypatumus, todėl, šiuo atveju ir panagrinėsime įrodymų vertinimą Vokietijos baudžiamajame procese.

4.1. Vertinimas Vokietijos baudžiamajame procese

Vokietijos badžiamojo proceso specialistai dar XIX a. pabaigoje pateikė įrodinėjimo sampratą, kuri vyrauja iki šių dienų. Ja vadovaujantis, įrodinėjimas supranamas kaip praktinė

⁵⁶ Liakas A. Teismo nuosprendis. – Vilnius: Mintis, 1965. P. 7.

teismo veikla, susidedanti iš įrodymų rinkimo, tyrimo ir jų vertinimo, bei susijusi su teisėjo logine mąstymo veikla⁵⁷. Tokia įrodinėjimo samprata nėra susieta vien tik su teismo nagrinėjimo stadija, o galima ir kitose baudžiamojo proceso stadijose.

Vokietijos baudžiamajame procese po parengtinio tyrimo stadijos seka tarpinis procesas, kurio metu yra sprendžiama, ar pradėti pagrindinį (teisminį) procesą, ar ne. Sprendimą priima byla nagrinėjantis teisėjas, kuris, manydamas, jog yra surinkta pakankamai įrodymų apie galimą kaltinamojo kaltumą, priima nutartį pradėti pagrindinį procesą („atidarymo nutartį“). Atitinkamai, teisėjo manymu, įrodymų esant nepakankamai, arba, jei iš surinktų įrodymų visumos galima tikėtis išteisinamojo nuosprendžio, priimama nutartis sustabdyti procesą. Šiuo atveju, siekti, jog teismas pradėtų teisminį procesą, prokuratūra gali tik pateikdama naujus įrodymus.

Vokietijos teisinėje literatūroje dažnai reiškiamos abejonės bei kritika, jog to paties teisėjo dalyvavimas tarpinio proceso metu ir teismo nagrinėjimo stadijoje nesuderinamas su teisėjo nešališkumo principu. Teigiama, jog teisėjas, preliminariai vertindamas įrodymus, susidaro išankstinę nuomonę baudžiamojoje byloje. Kai kurie mokslininkai mano, kad galbūt teisingiau būtų, jei tarpiniam procesui vadovautų kitas teisėjas⁵⁸.

Skiriami du įrodinėjimo tipai: griežtas ir laisvas. Griežtas įrodinėjimo tipas būdingas teismo nagrinėjimo stadijoje nustatant faktus, turinčius reikšmės kaltinamojo kaltei pagrįsti, bei skiriant bausmę. Tuo pačiu pažymima, jog pagrindinis įrodinėjimo procesas vyksta būtent teismo nagrinėjimo stadijoje, kai tuo tarpu ankstesnėse proceso stadijose galime kalbėti tik apie pasiruošimą įrodinėjimui. Tuo tarpu, griežto įrodinėjimo esmė yra ta, jog jis vyksta tiksliai laikantis teisės normų, o įrodymai bei jų panaudojimas yra griežtai reglamentuoti BPK.

Laisvas įrodinėjimas nėra suvaržytas procesine forma. Dažniausiai šiame procese operuojama įstatymo nenumatytais įrodymais, kuriems netaikomos ir įstatymo numatytos įrodymų panaudojimo taisyklės. Tokiu būdu apie vienų ar kitų faktų įrodytumą sprendžiama ne pagal įstatymą, o pagal įrodymus tiriančio subjekto laisvą nuožiūrą. Čia paminėtini „padedantys faktai“, kurie yra sudėtinė įrodinėjimo dalyko dalis. Tokių faktų reikšmė yra ta, jog, jų pagalba, įvertinama atskirų įrodymų įrodomoji vertė bei jų tikrumas (pvz., tokiais „padedančiais faktais“ galėtų būti duomenys apie liudininko sugebėjimus atsiminti atskirus faktus ir pan.).

Kaltinamojo prisipažinimas nusikaltimo padarymu teisme taip pat vertinamas pagal vidinį teisėjo įsitikinimą. Tokio vertinimo praktiką patvirtina ir Vokietijos Federacinės Respublikos

⁵⁷ Гущенко К. Ф., Головкин Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. – Москва: Зерцало, 2001. С. 400.

⁵⁸ G. Goda. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. – Vilnius: Saulužė, 1996. P. 19.

(toliau VFR) Aukščiausiasis Teismas. Kaltės pripažinimas turi tokią didelę įrodomąją reikšmę, jog įgalina teisėją abskriticai atsisakyti kitų įrodymų tyrimo teismo nagrinėjimo stadijoje. Visgi, tokiu atveju, teisėjas turi teisę tirti ir visus kitus baudžiamojame byloje esančius, kaltinamojo kaltę patvirtinančius ar paneigiančius, įrodymus.

VFR įrodymų teorijoje gana plačiai tiriamos teisėjų įsitikinimo formavimosi problemos filosofinio irracionalizmo požiūriu, apibūdinančiu teisėjo įsitikinimo formavimosi nesąmoningumą. Teigiama, jog vidinio įsitikinimo formavimasis grindžiamas emociniais, irracionaliais elementais, kurie negali būti suprasti. Vidinis įsitikinimas formuojasi sąmonėje, kur neveikia jokie racionalūs logikos dėsniai. Būtent irracionalieji elementai padeda teisėjui suformuoti subjektyvų vidinį įsitikinimą, kurio neįmanoma suformuoti vadovaujantis vien objektyviais duomenimis. Būtent irracionalizmas padeda pašalinti abejones dviem būdais: vidinio išgyvenimo arba valinio sprendimo⁵⁹.

Tiesos nustatymas yra tikėtinas, todėl objektyvioje tikrovėje visuomet greta egzistuoja ir abejonės tikimybė. Tačiau įrodymų vertinimo pagal vidinį įsitikinimą esmė tame, jog pats teisėjas, priimdamas sprendimą, neabejotų jo teisingumu. Įveikti šią abejonę, kaip pažymima VFR įrodymų teorijoje, padeda irracionalus vidinio įsitikinimo formavimosi procesas.

4.2. Įrodymų vertinimas anglosaksų teisinės sistemos šalyse

Anglosaksų teisinės sistemos šalys visuomet pasižymėjo savais ypatumais. Ne išimtis ir įrodymų vertinimas baudžiamajame procese. Anglosaksų šalyse teisė nėra kodifikuota, be to, vykdamas teisingumą, svarbus prisiekusiųjų, kurie nėra teisės profesionalai, vaidmuo. Ypač svarbus vaidmuo čia tenka teisės doktrinai, kuri kaip atskirą teisės šaką išskiria įrodymų teisę.

Apželgiant įrodymų teisės savitumus anglosaksų teisinės sistemos šalyse, panagrinėsime Anglijos ir JAV baudžiamajo proceso ypatumus įrodymų vertinimo srityje. Tiesa, įrodymų vertinimas čia labai susijęs su įrodinėjimo procesu abskriticai. Be to, negalime pamiršti, jog Anglija yra bendrosios teisės pradininkė, todėl čia išryškėja jos gilios tradicijos. Tuo tarpu JAV perėmė Anglijos patirtį su savais ypatumais, todėl ir įrodymų vertinimas yra šiek tiek savitas.

Įrodymų vertinimas Anglijos baudžiamajame procese siejamas su pagrįstos abejonės nebuvimu („beyond a reasonable doubt“). Kitaip tariant, įrodinėjimo subjektai privalo įrodyti

⁵⁹ Гущенко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. – Москва: Зерцало – М, 2001. С. 402.

bylos aplinkybes taip, jog teismui neliktų pagrįstos abejonės dėl įrodinėtinių aplinkybių. Šiuo atveju, teisėjas yra pasyvus arbitras, kurį šalys privalo įtikinti konkrečių faktų egzistavimu.

„Pagrįstos abejonės nebuvimo“ koncepcija turi tiek vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus (kontinentinės teisės šalių baudžiamajame procese šiuo metu dažniausiai taikomas įrodymų vertinimo principas), tiek formalių įrodymų sistemos (įrodymų vertinimas inkviziciniuose teismuose) apraiškų. Pvz. kai kuriais atvejais apkaltinamojo nuosprendžio priėmimas galimas tik tuomet, kuomet kaltinantys įrodymai atitinka formalius reikalavimus arba kai vieni kaltinantys įrodymai yra patvirtinami kitais⁶⁰.

„Pagrįstos abejonės nebuvimo“ koncepcija vyrauja ir JAV įrodymų teisėje. Tiesa, daug JAV teoretikų ir praktikų, kaip antai A. Vanderbilt, D. Felman, V. Stenton, pasisakė už tai, jog teisme turi būti nustatyta absoliuti tiesa. Visgi daugumoje valstijų yra išlikęs „pagrįstos abejonės nebuvimo“ vertinant įrodymus kriterijus.

Vadovaujantis Anglijoje vyraujančiu požiūriu, esminiai įrodymų vertinimo kriterijai yra ne jų leidžiamumas, o liečiamumas ir tikrumas. Tokio požiūrio esmė slypi pačios įrodymų teisės specifikoje. Antai pagrindiniu kriterijumi, vieną ar kitą įrodymą pripažįstant liečiančiu bylą, yra ne įstatymo ar kitų taisyklių laikymasis įrodymų gavimo procese, o paties įrodymo vidinės savybės bei jo galimybės įrodyti esmines bylos aplinkybes teismo nagrinėjimo metu. Vienintelis įrodinėjimo teisės sukurtų įrodinėjimo taisyklių tikslas, šiuo atveju, yra užkirsti kelią abejotiniems įrodymams, kai tuo tarpu asmens teisių apsauga lieka nuošalyje. Įrodymų gavimo šaltiniai Anglijos baudžiamajame procese abskriticai neanalizuojami. Tokia pozicija aiškinama bendroju teisės principu: „viskas, kas neuždrausta, yra leidžiama“. Paminėtina, jog, kalbant apie teisme liudininkais apklausiamus asmenis, šiuo metu beliko tik viena absoliuti išimtis: liudininkais negali būti apklausiami advokatai savo klientų bylose. Tuo tarpu netgi sutuoktinio teisė neduoti parodymų kito sutuoktinio byloje nėra absoliuti.

Savotiškas ir prisipažinimo, išgauto policijai apklausiant nusikaltimo padarymu kaltinamą asmenį, vertinimas. Iš esmės, tokio prisipažinimo panaudojimas teisme yra leistinas, tačiau tokio įrodymo leistinumas tiesiogiai susijęs su prisipažinimo sąžiningumu. Jeigu nusprendžiama, jog prisipažinimas išgautas smurtu, teismas privalo atmesti tokį įrodymą. Priešingu atveju, egzistuojant net ir procesinės teisės į gynybą užtikrinimo pažeidimams, kaltinamo asmens prisipažinimo, kaip įrodymo baudžiamajame procese, panaudojimas gali būti leidžiamas teisėjo nuožiūra.

⁶⁰ Гущенко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. – Москва: Зерцало – М, 2001. С. 97.

Įrodymų liečiamumo nustatymas tiesiogiai susijęs su įrodinėjimo dalyko nustatymu. Iš esmės, kiekvienoje byloje įrodinėjimo dalyką sudaro dvi grupės aplinkybių:

- 1) aplinkybės, susiję su teismo nagrinėjimo dalyvių asmenybėmis;
- 2) aplinkybės, susiję su nusikalstama veika.

Sutinkamai su įrodinėjimo dalyku, įrodymais pripažįstami duomenys, tiksliai patvirtinantys ar paneigiantys įrodinėtinas bylose aplinkybes. Tokiu būdu gynėjų ar kaltinančiųjų pateikti įrodymai, nesusiję su įrodinėjimo dalyku, atmetami kaip neliečiantys bylos. Beje, vadovaudamasis įrodymų liečiamumo kriterijumi, teismas pašalina ne tik bereikšmius, bet taip pat ir dviprasmiškus duomenis, kurie gali įnešti sumaištis ir padaryti klaidinančios įtakos prisiekusiesiems, o to pasekoje, ir nuosprendžio priėmimui.

Taigi, šiuo atžvilgiu, ypač svarbus vaidmuo vertinant įrodymus tenka teismui. Vadovaudamasis įrodymų liečiamumo kriterijumi, teisėjas privalo analizuoti bei vertinti visus pateikiamus įrodymus bei spręsti, kuriuos iš jų leisti panaudoti teismo posėdyje. Šiuo atžvilgiu, teisėjas Anglijos baudžiamajame procese yra kur kas aktyvesnis proceso dalyvis negu JAV baudžiamajame procese.

Dar sunkiau yra įvertinti įrodymų tikrumą, nes apie jį negalime spręsti vadovaudamiesi formaliomis taisyklėmis. Įrodymų tikrumo nustatymas priklauso nuo konkrečios bylos aplinkybių, nuo konkretaus įrodymo ryšio su kitais įraodymais, nuo aplinkybių, turinčių įtakos įrodymo savybių susiformavimui ir pan. Ryšium su tuo, Anglijos įrodymų teisėje įtvirtinamos taisyklės, suteikiančios galimybę patikrinti įrodymus teisme, pvz. kryžminė apklausa.

JAV įrodymų teisėje akcentuojami įrodymų leistinumai bei liečiamumo vertinamieji kriterijai. Atitinkamai įrodymų leistinumai tiesiogiai susiję su jų liečiamumu, nes, kaip ir Anglijos baudžiamajame procese, leistini tik bylą liečiantys įrodymai. Leistini yra visi bylą liečiantys įrodymai, išskyrus atvejus, kai įstatymai ar valstijų teismų taikomos taisyklės nustato kitaip. Šiuo atveju, minėtos taisyklės įtvirtina ir Anglijoje taikomą nuostatą, jog net ir leistini įrodymai gali būti pašalinami iš bylos nagrinėjimo, jeigu tokie įrodymai gali padaryti bylos nagrinėjimui daugiau žalos negu naudos ar suteikti klaidinančios sumaištis.

JAV įrodymų teisėje galimas ir ribotas įrodymų leistinumai. 105 įrodymų taisyklė nurodo, jog tais atvejais, kai įrodymas, kuris leistinas vienai pusei ar vienu tikslu, bet neleistinas kitai pusei ar kitu tikslu, yra priimtas, teismas, pareikalavus, turi apriboti įrodymo panaudojimą tinkama apimtimi ir atitinkamai supažindinti su tuo prisiekusiuosius⁶¹.

⁶¹ Federal rules of evidence. – Thomson West, 2003 – 2004 edition. P. 16.

Įrodymų vertinimo aspektai JAV baudžiamajame procese pasireiškia jau išankstinio patikrinimo stadijoje, kuomet kaltinamas nusikaltimo padarymu asmuo yra pristatomas magistratui, kuris sprendžia, ar perduoti bylą nagrinėti apylinkės teismui (pagrindas – tikėtinumai, jog kaltinamasis padarė nusikaltimą) ar kaltinimą atmesti.

Kaip ir Anglijos, taip ir JAV baudžiamajame procese teisminis nagrinėjimas iš esmės vyksta ginčo tarp kaltinimo ir gynybos būdu. Visgi JAV baudžiamajame procese prokuroro pareiga – objektyumas, todėl jis turi rinkti ne tik kaltinančius, bet ir pateisinančius duomenis. Antai, jeigu prokuroras teismo nagrinėjimo metu pradeda abejoti jo pakviesto liudytojo patikimumu, tai jis privalo apie tai pranešti gynėjui. Be to, jis privalo padėti surasti gynybai reikalingus liudytojus, apie kuriuos turi duomenų.

Įdomus įrodymų vertinimo aspektas yra tai, jog JAV baudžiamajame procese teisėjui parengtinio tyrimo aktai nėra žinomi, todėl jis nežino ir kokią vertę turės vienas ar kitas įrodymas teismo nagrinėjimo metu.

Abiejų nagrinėjamų valstybių baudžiamajame procese ypač didelė reikšmė teikiama kaltinamojo asmens prisipažinimui nusikaltimo padarymu, nes tai vertinama beveik kaip „įrodymų karalienė“, o tokio įrodymo egzistavimas byloje dažnai nereikalauja kitų įrodymų tyrimo bei vertinimo. Kaltinamajam prisipažinus kaltu, gali būti sudaromas sandėris („guilty plea“), kuriuo pripažįstama kaltė ar atsisakoma nuo teismo nagrinėjimo ir įrodymų tyrimo. Visgi, paskutiniu metu, teisėjas privalo bent kažkiek įsitikinti, jog yra duomenų, rodančių, kad kaltinamasis yra padaręs nusikaltimą, bet pilnai įrodyti kaltės jis, aišku, neprivalo, o pakanka tik manyti, jog tuo pilnai yra įsitikinęs prokuroras, o kaltinamasis, kaip sąmoningas žmogus, prisipažįsta ne be pagrindo⁶².

Įrodymų teisė JAV irgi iš esmės išplėtotą tik teisės doktrinoje, kur įrodymais tiek baudžiamosiose, tiek ir civilinėse bylose laikomi bet kokie įrodinėjimo įrankiai arba bet kas įrodančio, kuo remiantis kaltinimas ar gynyba siekia suformuoti sau palankų teisėjo ar prisiekusiųjų įsitikinimą vertinant bylos aplinkybes. Prisiekusieji priima sprendimą dėl kaltinamo nusikaltimo padarymu kaltės pasitarimų kambaryje, kuriame tuo metu teisėjas nedalyvauja. Visgi teisėjo vaidmens teismo nagrinėjimo metu negalime sumentinti, nes būtent jis informuoja prisiekusiuosius, prieš jiems išeinant į pasitarimų kambarį, apie egzistuojančias įrodymų vertinimo taisykles, atsižvelgiant į konkrečios baudžiamosios bylos aplinkybes. Be to, teisėjas išaiškina įrodinėjimą nustatančias rašytinės teisės normas bei aukštesnių instancijų teismų

⁶² G. Goda. Užsienio šalių baudžiamosio proceso pagrindai. – Vilnius: Saulužė, 1996. P. 78.

sprendimus tokiomis pačiomis ar panašiomis bylos aplinkybėmis. Tokio pobūdžio teisėjo nurodymai teisinėje doktrinoje netgi vertinami kaip preliminarūs teisėjo nurodymai, kokį sprendimą turėtų priimti prisiekusieji, išėję į pasitarimų kambarį. Visgi galutinį sprendimą kaltinamojo kaltės klausimu priima prisiekusieji.

Taigi įrodymų vertinimas anglosaksų teisinės sistemos šalyse turi specifinių ypatumų, kurių neaptiksime kontinentinės teisės sistemos šalyse. Įrodymus bendrosios teisės šalyse vertina tiek teisėjas, tiek prisiekusieji. Be to, įrodymų vertinimo, kaip ir abskritai įrodinėjimo, procese žymų vaidmenį atlieka prokuroras ir gynėjas, kurie yra pagrindiniai teisminių ginčų dalyviai. Anglosaksų teisinės sistemos šalyse yra susiformavę ir savitos įrodymų vertinimo kriterijų sampratos, kurias yra išplėtojusi teisės doktrina ir kurios turi didelės reikšmės vertinant įrodymus baudžiamajame procese.

Pabaiga

Moksliniame tiriamajame darbe atskleistas kompleksinis požiūris, apimantis įrodymų vertinimo esmės ir formavimosi ypatumus Lietuvoje bei užsienio valstybėse. Įrodymų vertinimo esmė atskleista pasitelkus lyginamąjį istorinį metodą, kuris padėjo pažvelgti į įrodymų vertinimo esmę nuo pat viduramžių iki šių laikų.

Baudžiamojo proceso dalyvių vaidmuo vertinant įrodymus atskleistas lyginant šiuo metu galiojantį LR BPK su iki 2003 05 01 galiojusiuoju LR BPK. Moksliniame tiriamajame darbe daug dėmesio skirta vidinio įsitikinimo formavimosi procesui atskleisti. Be to, siekiant palyginti LR BPK reglamentuotą įrodymų vertinimą su kitose valstybėse egzistuojančiu įrodymų vertinimo procesu, tiriamajame darbe aprašyti esminiai įrodymų vertinimo aspektai pagal Vokietijos Federacinės Respublikos (toliau VFR) BPK bei vertinimo ypatumai anglosaksų teisinės sistemos šalyse.

Rašant mokslinį tiriamąjį darbą, pagal iš anksto paruoštą anketą atlikta Vilniaus miesto teisėjų apklausa, kurios metu savo nuomonę pareiškė 25 teisėjai. 96 % apklaustų teisėjų turi daugiau nei 5 metų darbo teisėju stažą. Be to, net 76 % apklaustų teisėjų dirba aukštesnių instancijų teismuose, todėl moksliniame tiriamajame darbe panaudoti anoniminės anketinės apklausos metu gauti duomenys atspindi aukštos kvalifikacijos teisėjų požiūrį įrodymų vertinimo srityje ir yra pakankamai patikimi.

Moksliniame tiriamajame darbe taip pat analizuoti žymių lietuvių ir rusų autorių požiūriai į įrodymų vertinimo sampratą, o išvados daromos kompleksinės analizės pasekoje, todėl yra pakankamai tikslios ir informatyvios.

Atlikus tyrimą bei išanalizavus teisinę literatūrą įrodymų vertinimo srityje, iš esmės pasitvirtino abi mokslinio tiriamojo darbo pradžioje iškeltos hipotezės:

- 1) įrodymus baudžiamajame procese vertina ne tik teisėjai;
- 2) vidinio įsitikinimo formavimuisi įtakos turi ne tik LR BPK nurodyti pagrindai bei sąlygos.

Dauguma apklaustųjų pasisakė už tai, jog įrodymus pagal vidinį įsitikinimą būtina vertinti ir ikiteisminio tyrimo tyrėjams bei prokurorams. Iš esmės, praktikoje tai ir yra daroma, o LR BPK 20 str. 5 d. įtvirtinta nuostata, jog įrodymus pagal vidinį įsitikinimą vertina tik teisėjai, neatitinka susiklosčiusios praktikos ir dėl to yra formali.

LR BPK 218 str. 1 d. kalbama apie ikiteisminio tyrimo metu surinktų duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo, pakankamumą. Tokiu būdu

įvedama duomenų pakankamumo sąvoka, kuri yra neatsiejama duomenų vertinimo dalis. Tame pačiame LR BPK straipsnyje kalbama apie prokuroro įsitikinimą duomenų pakankamumu. Šiuo atveju, esminis skirtumas tarp teisėjo ir prokuroro atliekamo duomenų vertinimo yra tas, jog prokuroras negali surinktų duomenų pripažinti įrodymais baudžiamojoje byloje.

Išanalizavus surinktą literatūrą įrodymų vertinimo tematika bei tyrimo rezultatus, pasitvirtino, jog be įstatymo nurodytų išsamaus ir nešališko visų bylos aplinkybių išnagrinėjimo bei vadovavimosi įstatymu kriterijų, vidinio įsitikinimo formavimuisi įtakos taip pat turi profesionalios teisinės sąmonės lygis, socialiniai istoriniai, psichologiniai ir kiti aspektai. Iš esmės, psichologiniams veiksniams priskirtina nusikaltusio asmens charakteristikos analizės bei kaltinamojo elgesio teismo nagrinėjimo metu įtaka teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi.

Kalbant apie vidinio įsitikinimo formavimąsi lemiančius veiksnius, be kita ko, būtina atsižvelgti į vertinamų įrodymų rūšį bei bylos nagrinėjimo kolegialumą, t. y. tuos atvejus, kai bylą nagrinėja teisėjų kolegija. Be to, moksliniame tiriamajame darbe pateiktas vidinį įsitikinimą formuojančių veiksnių sąrašas atspindi tipinius vidinį įsitikinimą lemiančius veiksnius, kai tuo tarpu atskirais atvejais tokiais veiksniais gali būti ir darbe neaptarti įvykiai, elgesys ar pan. Tokiu būdu nustatyta, jog vidinio įsitikinimo formavimuisi įtakos turi LR BPK nenurodyti veiksniai, kurie neįeina nei į išsamaus ir nešališko visų bylos aplinkybių išnagrinėjimo, nei į vadovavimosi įstatymu sampratą.

Visgi šiuo metu nėra visuotinai pripažintos, tikslios vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus esmės sampratos. Moksliniame tiriamajame darbe apibūdinti pagrindiniai vertinamieji kriterijai, t. y. įrodymų liečiamumas, leistinumas, tikrumas ir pakankamumas. Šie kriterijai suformuluoti atsižvelgiant į išnagrinėtos literatūros visumą.

Atsižvelgiant į LR BPK pasikeitimus, būtina atkreipti didesnę dėmesį aktualia vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus tematika, nes šiuo metu galiojančio LR BPK normos nepakankamai tikslios ir neatspindi praktinių poreikių. Vadovaujantis išstudijuota literatūra bei atlikto tyrimo rezultatais, darytinos tokios išvados:

1. Pagal vidinį įsitikinimą vertinamas įrodymų leistinumas, liečiamumas, tikrumas bei pakankamumas. Tai esminiai vertinimo kriterijai.

2. LR BPK egzistuoja duomenų ir įrodymų sąvokų atskyrimo problema. Galiojančio LR BPK nuostatos, reglamentuojančios įrodymų bei duomenų vertinimą, nėra tarpusavyje suderintos. Antai LR BPK 20 str. 5 d. nurodyta, jog teisėjai vertina įrodymus, tačiau svarstyтина, ar teisėjai šiuo atveju vertina įrodymus, ar duomenis. LR BPK 20 str. 2 d. įtvirtinta nuostata, jog tai, ar duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra

byla. Manytume, jog, sprendžiant duomenų pripažinimo įrodymais klausimą, duomenys vertinami pagal leistinumo, liečiamumo bei tikrumo kriterijus. Tokiu atveju, sektų išvada, jog teismas vertina duomenis. Tačiau manytume, kad, vertinant pakankumą, vertinami įrodymai, nes įrodymų pakankumas vertinamas visų į įrodinėjimo dalyką įeinančių faktų ir aplinkybių atžvilgiu bendrai po to, kai įvertinamas liečiamumas, leistinimas, tikrumas ir duomenys pripažįstami įrodymais (1 schema).

3. Vidinis įsitikinimas vertinant įrodymus – tai LR BPK principas, kuris suteikia daug laisvės priimant sprendimus. Įstatyme įtvirtinti objektyvūs vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus pagrindai, tačiau praktikoje subjektyvių veiksnių įtakos išvengti nepavyksta.

4. LR BPK įtvirtintas vertinančių subjektų ratas neatitinka praktikos. Svarbų vaidmenį vertinime atlieka ikiteisminio tyrimo dalyviai.

5. Žemesnių instancijų teismų sprendimai gali būti apskųsti aukštesnės instancijos teismams, kurių teisėjų vidinis įsitikinimas gali skirtis nuo anksčiau bylą nagrinėjusių teisėjų vidinio įsitikinimo, todėl reikėtų suformuluoti rekomendacijas, atsižvelgiant į kurias, teismų praktikos įtakoje, būtų formuojamos vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus taisyklės.

6. Baudžiamojo proceso normos, suteikiančios teismui išimtinę teisę vertinti įrodymus, įtvirtintos ir VFR BPK. Tuo tarpu Anglosaksų teisinės sistemos šalyse įrodymai vertinami vadovaujantis „pagrįstos abejonės nebuvimo koncepcija“, kuri susiformavo atsižvelgiant į paties baudžiamojo proceso savitumus.

Siūlymai, rekomendacijos

1. Galiojančio LR BPK 20 str. 1 d. nurodyta, jog įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys. Tokia imperatyvi norma yra visiškai nepagrįsta, nes tik teismas sprendžia, ar surinkti duomenys pripažintini įrodymais. Be to, įrodymų vertinimas susideda ne tik iš jų leistinumų, bet ir liečiamumo, tikrumo bei pakankamumo įvertinimo, todėl LR BPK 20 str. 1 d. siūloma keisti ir išdėstyti taip: „įrodymais baudžiamajame procese gali būti pripažįstami tik įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys“.
2. Vadovaujantis LR BPK 218 str. 1 d., duomenis vertina ir prokuroras. Be to, vidinį įsitikinimą lemia daugiau veiksnių negu nurodyta dabar galiojančio LR BPK 20 str. 5 d. Taigi LR BPK 20 str. 5 d. siūloma keisti ir išdėstyti sekančiai: „duomenys ir įrodymai vertinami pagal vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaujantis įstatymu ir teismų praktika“.
3. Teismų praktikoje būtina formuluoti įrodymų vertinimo taisykles, kuriose turėtų būti atsižvelgta į atskirų įrodymų rūšių vertinimo ypatumus.

Naudotos literatūros sąrašas

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2003 01 29 redakcija).
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2004 07 24 redakcija).
4. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas.
5. Advokatų kalbos teisme. – Vilnius: Mintis, 1991.
6. Cieślak M. Zagadnienia dowodowe w procesie karnym. - Warszawa, 1955.
7. Danisevičius P., Liakas A. Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese. – Vilnius, 1971.
8. Danisevičius P, Kazlauskas M., Palskys E. Lietuvos Respublikos baudžiamasis procesas. – Vilnius: Mintis, 1978.
9. Doda Z., Gabele A. Dowody w procesie karnym. – Warszawa, 1995.
10. Federal rules of evidence. – Thomson West, 2003 – 2004 edition.
11. Goda G. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. – Vilnius: Saulužė, 1996.
12. Grzegorzcyk T. Dowody w procesie karnym. – Warszawa, 1996.
13. Grzegorzcyk T. Kodeks postępowania karnego. Komentarz. – Warszawa, 2001.
14. Goda G. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. – Vilnius: Saulužė, 1996.
15. Horoszowski P. Nazwa i pojęcie dowodu w teorini i praktycie prawa sądowego//Państwo i Prawo. - 1965 Nr. 10.
16. Jäger, Ch. Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im strfprozess. – München, 2003.
17. Jurgaitis R. Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma: daktaro dis.: soc. mokslai: teisė / LTU. – V., 2004.
18. Kazlauskas, M., Rinkevičius J. Asmenų parodymai baudžiamajame procese. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991.
19. Liakas A. Teismo nuosprendis. – Vilnius: Mintis, 1965.
20. Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990.
21. Rinktinės advokatų kalbos. – Vilnius: Justitia, 1998.
22. Rinkevičius J. Daiktiniai įrodymai. – Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 1996.
23. Schroeder F. Ch. Strafprozessrecht. – München, 2001.
24. Vansevičius S., Cirtautas A., Maksimaitis M. ir kt. Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius: Mintis, 1989.
25. Volk. K. Strafprozessrecht. – München, 2002.
26. Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств. – Москва, 1964.
27. Боха В. Ф. Формирование убеждений суда. – Минск, 1973.
28. Владимиров Л. Е.. Учение об уголовных доказательствах. – Тула: Автограф, 2000.
29. Галкин В. М., Годер П. М. Вопросы философии. – Москва, 1961.
30. Голунский С. А. Об оценке доказательств в советском уголовном процессе. – Москва, Но.7, 1955.
31. Горский Д. П. Логика. – Москва, 1963.
32. Гущенко К. Ф., Головкин Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. – Москва: Зерцало – М, 2001.
33. Грошевой Ю. М. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве. – Харьков, 1975.
34. Каминская В. Н. Учение о правовых презумпциях в уголовном процессе. – Москва, 1948.
35. Левитов Н. Д. О психических состояниях человека. – Москва: Просвещение, 1964.

36. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания. – Москва, 1969.
37. Маркс К. и Энгельс Ф. Сочетание. – Т. 1.
38. Мельник В. В.. Искусство доказывания в состязательном уголовном процессе. – Москва: „Дело“, 2000.
39. Мухин И. И. Объективная истина и некоторые вопросы оценки судебных доказательств при осуществлении правосудия. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1971.
40. Мухин И. И. Важнейшие проблемы оценки судебных доказательств в уголовном и гражданском судопроизводстве. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1974.
41. Пашкевич П. Ф. Объективная истина в уголовном судопроизводстве. – Москва, 1961.
42. Перлов И. Д. Предание суду в советском уголовном процессе. – Москва, 1948.
43. Попов С. Познание и оценка. – Москва, 1969. Но. 5.
44. Ратимов А.Р. Теория судебных доказательств в советском уголовном процессе. – Москва: Юридическая литература, 1973.
45. Резник Г. М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств. – Москва: Юридическая литература, 1977.
46. Соловьев. Использование доказательств при допросе на предварительном следствии. – Москва: Юрлитинформ, 2001.
47. Строгович М. С. Уголовный процесс. – Москва, 1946.
48. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. – Т. 1.
49. Строгович М. С. Основные вопросы оценки доказательств в уголовном процессе. – Советск: Юстиция, 1936.
50. Теория доказательств в советском уголовном процессе. – Москва: Юридическая литература, 1973.
51. Ульянова Л. Т. Оценка доказательств судом первой инстанции. – Москва: Госюриздат, 1959.
52. Якубович Н. А., Васильев, Мудьюгин. Планирование расследования преступлений. – Москва, 1957.

Nepublikuoti dokumentai

Apygardų teismų 2003 m. priimtų nuosprendžių bei nutarčių, kuriomis buvo panaikinti apylinkių teismų nuosprendžiai bei nutartys, apibendrinimas.

Santrauka

Istorijoje žinoma keletas įrodymų vertinimo sistemų. Viduramžiais egzistavusius išbandymus ugnimi, vandeniu ir pan. vėliau pakeitė formaliųjų įrodymų sistema, o buržuazinių revoliucijų pasekoje formaliųjų įrodymų sistemą pakeitė laisvo įrodymų vertinimo pagal vidinį įsitikinimą principas.

Įrodymų vertinimas susideda iš jų leistinumo, liečiamumo, tikrumo ir pakankamumo įvertinimo. Tam, jog būtų pripažinti įrodymais, surinkti duomenys privalo atitikti visus jiems keliamus reikalavimus.

Įrodymus vertinančių subjektų ratas, lyginant su iki 2003 05 01 galiojusiu LR BPK, dabar galiojančiame LR BPK susiaurėjo. Vadovaujantis dabar galiojančiu LR BPK, įrodymus vertina tik teisėjai. Tiesa, surinktus duomenis baudžiamajame procese turi teisę vertinti ir kiti proceso dalyviai, tačiau tai, ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla. Tuo tarpu kitų proceso dalyvių atliekamas įrodymų vertinimas negali turėti privalomos procesinės įtakos sprendimų priėmimui. Savarankišką teisėjų vidinio įsitikinimo vertinant įrodymus formavimąsi užtikrina procesinės teisėjų nepriklausomumo garantijos.

LR BPK nurodyta, jog vidinio įsitikinimo formavimąsi lemia išsamus ir nešališkas visų bylos aplinkybių išnagrinėjimas ir vadovavimasis įstatymu. Visgi vidinio įsitikinimo formavimąsi lemia ir kitų veiksnių įtaka: vertinančiojo teisinės sąmonės lygis, socialiniai istoriniai, psichologiniai aspektai, bylų nagrinėjimo kolegialumas. Be to, atskiroms įrodymų rūšims būdingi saviti vertinimo ypatumai.

Kategoriškos išvados dėl tam tikrų aplinkybių egzistavimo dažnai yra daromos didesnės ar mažesnės tikimybės egzistavimo pasekoje. Pasak kai kurių autorių, absoliučios tiesos nustatyti neįmanoma. Visgi nuosprendis negali būti pagrįstas abejonėmis. Nuosprendžio motyvai privalo būti tokie, kad neliktų vietos abejonėms.

Įrodymų vertinimas pagal VFR BPK išsiskiria procesiniais ypatumais, tačiau įrodymų vertinimo subjektai, kaip ir pagal LR BPK, čia yra teisėjai. Tuo tarpu kur kas specifiškesnis yra įrodinėjimo procesas anglosaksų teisinės sistemos šalyse, kur įrodymai vertinami vadovaujantis pagrįstos abejonės nebuvimo koncepcija.

Summary

There were several evidence evaluation systems in the history. Torture with fire, water, which was used as a proof in the Middle Ages, later transformed into a formal evidence system. After the bourgeois revolutions the system of formal evidence was changed into the principle of free evidence evaluation by internal conviction.

The purpose of the evaluation of evidence is to check its admissibility, concern, certainty and sufficiency. Any material to be recognised as evidence must meet all the requirements.

In the current Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania (CCP) the range of subjects evaluating evidence was narrowed in comparison with the former CCP valid till 1 May 2003. According to the current CCP, evidence is evaluated by judges. Other participants of criminal proceedings can also evaluate the collected material, but only judges can recognise the collected material as evidence. The evaluation of evidence by other participants of criminal proceedings cannot affect courts decisions. The guarantees of judicial independence ensure free formation of internal conviction.

The CCP provides that the full analysis of all the circumstances and the rule of law base the internal conviction. Indeed, other factors also influence the formation of internal conviction: the level of legal consciousness, socio - historical, psychological aspects, the collegiality of criminal case hearing. Separate kinds of evidence have their own specific nature requiring different evaluation methods.

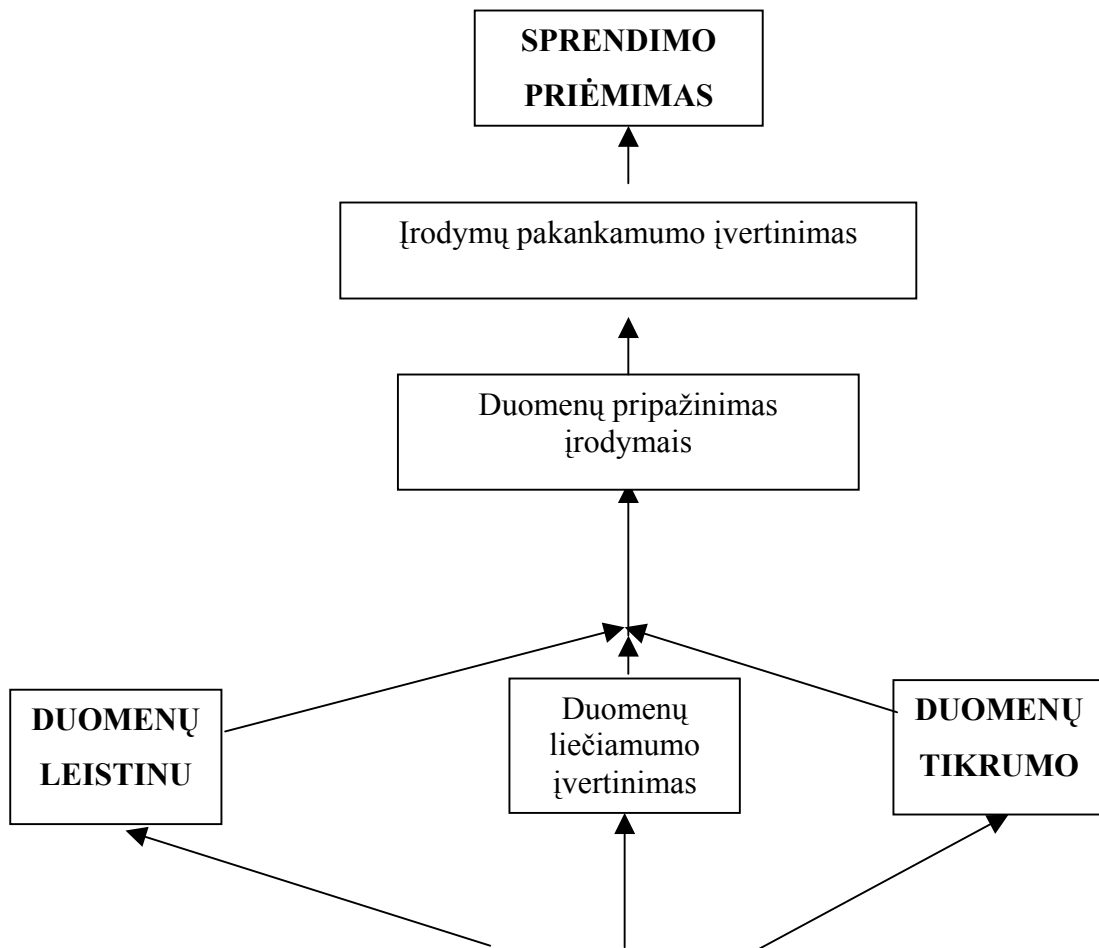
Categorical conclusions are often made on the basis of probability. Some authors even affirm that it is impossible to identify the absolute truth. However the judgement cannot be based on doubts. The reasoning of the judgement can not leave room for doubts.

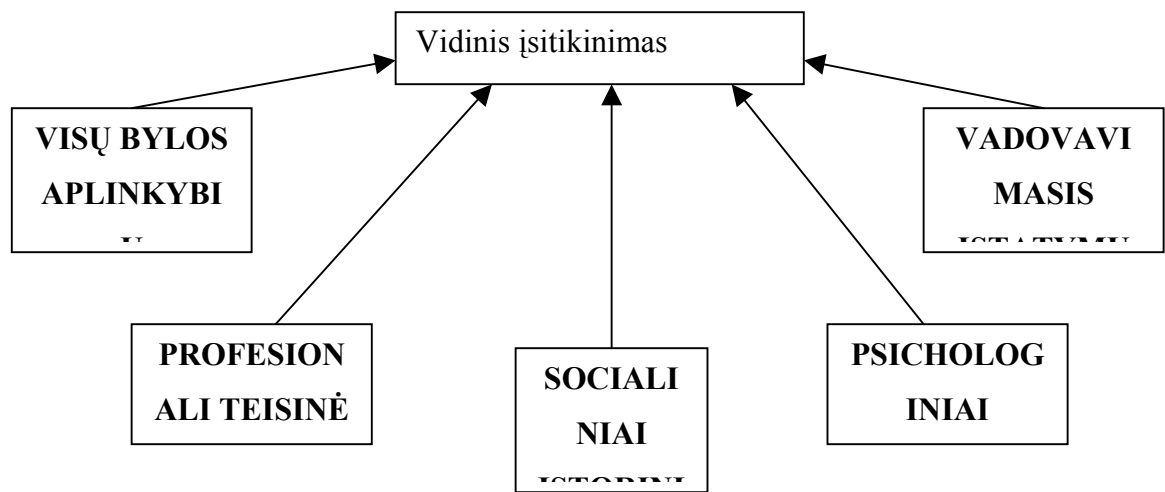
According to the Code of Criminal Procedure of German Federal Republic, evidence is also evaluated by judges. The rules of evidence in The Anglo – Saxon legal system are different from the Continental system. Evidence in The Anglo – Saxon legal system are evaluated in accordance with the concept of „proof without a reasonable doubt”.

PRIEDAI

1 schema

Tipinė vertinimo schema

ANKETA
(TEMA: VIDINIS ĮSITIKINIMAS VERTINANT ĮRODYMUS)

1. Darbo teisėju stažas:
 - iki 5 metų;
 - 5-10 metų;
 - 10-20 metų;
 - virš 20 metų.
2. Teismas, kuriame dirbate, yra:
 - apylinkės teismas;
 - apygardos teismas;
 - apygardos administracinis teismas;
 - Vyriausiasis administracinis teismas;
 - Lietuvos apeliacinis teismas;
 - Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.
3. **REMIANTIS IKI 2003 05 01 GALIOJUSIO BPK 76STR. ĮRODYMUS PAGAL SAVO VIDINĮ ĮSITIKINIMĄ VERTINDAVO TEISMAS, PROKURORAS, TARDYTOJAS IR KVOTĖJAS. TUO TARPU DABAR GALIOJANČIO BPK 20STR. 5 DALYJE ĮTVIRTINTA NUOSTATA ĮRODYMŲ VERTINIMĄ PAGAL VIDINĮ ĮSITIKINIMĄ PRISKIRIA IŠSKIRTINAI TEISĖJAMS. KAIP VERTINATE ŠIUOS PASIKEITIMUS?**
 - teigiamai;
 - neigiamai;
 - neturi esminės reikšmės;
 - kita _____
4. Ar jūsų praktikoje buvę atvejų, kuomet įrodymai atmetami suabejojus jų tikrumu ir , to pasekoje, priimamas išteisinamasis nuosprendis?
 - ūčiau labai dėkingas) tata įrodymų vertinimą pagal vidinį įsitikinimą priskiria išskirt□ taip, vieną kartą;
 - taip, kelis kartus;
 - taip, atsitinka gana dažnai;
 - ne.
5. Kaip vertinate įrodymų pakankamumą?
 - kiekvieno įrodinėtino fakto ar aplinkybės atžvilgiu atskirai;
 - visų į įrodinėjimo dalyką įeinančių faktų ir aplinkybių atžvilgiu bendrai.
6. Kaip dažnai jūsų praktikoje, ištyrus bei įvertinus įrodymus teismo bylos nagrinėjimo metu, keičiama veikos kvalifikacija?
 - daugiau 50 proc. bylų;
 - maždaug 20-50 proc. bylų;
 - apie 5-20 proc. bylų;
 - labai retai (<5 proc. bylų).
7. Ar jūsų praktikoje buvę atvejų, kuomet , teismo bylos nagrinėjimo metu tiriant įrodymus, nustatomas melagingų parodymų davimo faktas ir, to pasekoje, tokius parodymus davusiam asmeniui išskeliamas baudžiamoji byla?
 - taip, vieną kartą;
 - taip, ne kartą;
 - ne.
8. **AR ANALIZUOJANT DAR PAGAL SENĄJĮ BPK KVOTOS IR PARENGTINIO TARDYMO INSTITUCIJŲ BAUDŽIAMOJOJE BYLOJE SURINKTĄ MEDŽIAGĄ, KADA NORS TEKO PASTEBĖTI, JOG, REMIANTIS ĮVYKIO FABULA, EGZISTUOJANT SKIRTINGOMS VEIKOS KVALIFIKACIJOS GALIMYBĖMS, RENKAMI, TIRIAMAI IR VERTINAMI VIEN TIK ĮRODYMAI, NUKREIPTI Į VIENOS KONKREČIOS NUSIKALTIMO SUDĖTIES ĮRODINĖJIMĄ?**
 - taip;
 - ne.
- 8.1. Ar pasikeitė situacija nuo 2003 05 01 įsigaliojus naujam BPK, kuomet įrodymų vertinimas tapo išimtinė teisėjų prerogatyva?
 - taip;
 - ne.
9. Ar yra buvę atvejų, kuomet, išanalizavus nusikaltusio asmens charakteristiką bei nusikaltimo aplinkybes, dar iki teismo bylos nagrinėjimo pabaigos, susiformuoja neigiama nuostata teisiamojo (kaltinamojo) atžvilgiu?
 - taip;
 - ne.
10. Ar kada nors yra tekę priimti sprendimą, kurio teisingumu abejojote?
 - taip;
 - ne.

11. Ar sutinkate, jog teismojo elgesys paties teismo nagrinėjimo metu daro didesnę ar mažesnę įtaką priimant sprendimą?
- taip;
 - ne.
12. Ar yra tekę priimti apkaltinamąjį nuosprendį, kai byloje įrodinėta aplinkybė nėra tiesiogiai nustatyta ir kurios bylos nagrinėjimo metu jau nebeįmanoma nustatyti, tačiau egzistuojant vidiniam įsitikinimui, jog tokia aplinkybė egzistavo?
- taip;
 - ne.

APYGARDŲ TEISMŲ 2003 M. PRIIMTŲ NUOSPONDŽIŲ BEI NUTARČIŲ, KURIOMIS BUVO PANAIKINTI APYLINKIŲ TEISMŲ NUOSPONDŽIAI BEI NUTARTYS, APIBENDRINIMAS

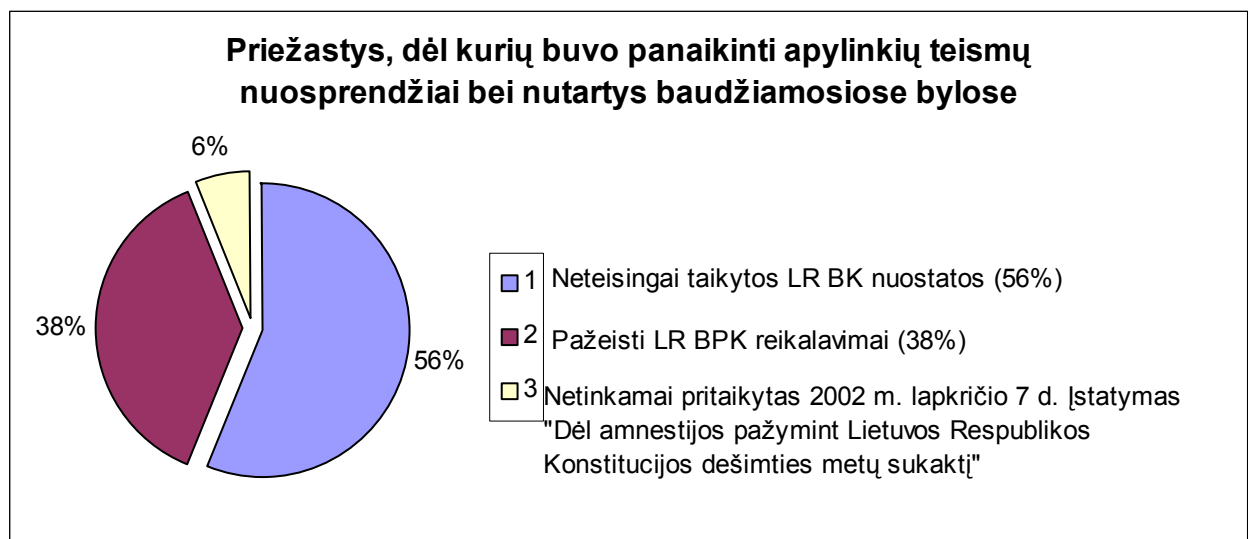
Nacionalinė teismų administracija, vadovaudamasi Teismų tarybos 2003 m. balandžio 4 d. aprobuotų Teisėjų mokymo organizavimo tvarkos ir įgytų žinių patikrinimo taisyklių 17 punktu, išanalizavo apygardos teismų nuosprendžius bei nutartis, kuriomis buvo pakeisti ar panaikinti apylinkių teismų nuosprendžiai bei nutartys.

Remiantis Teisėjų darbo 2003 metais statistine ataskaita, atrinkti bei išanalizuoti teisėjų, kurių stabilumas nagrinėjant baudžiamąsias bylas buvo mažiausias, nuosprendžiai bei nutartys.

Apibendrinimo tikslas. Nustatyti priežastis, dėl kurių buvo panaikinti apylinkių teismų nuosprendžiai bei nutartys baudžiamosiose bylose, bei pateikti Teisėjų mokymo centrui siūlymus, kuriems teisėjams ir kuriose srityse būtina kelti kvalifikaciją.

Apibendrinimo apimtis. Apibendrinta 111 apygardų teismų nuosprendžių bei nutarčių, kuriomis 2003 metais buvo panaikinti ar pakeisti apylinkių teismų nuosprendžiai bei nutartys.

Išanalizavus priežastis, dėl kurių buvo panaikinti apylinkių teismų nuosprendžiai bei nutartys baudžiamosiose bylose, galima daryti išvadą, jog dažniausiai nuosprendžiai buvo panaikinti apylinkės teismui neteisingai pritaikius LR BK nuostatas (žr. diagramą).

Neteisingai taikytos LR baudžiamojo kodekso nuostatos

Dažniausiai buvo pažeidžiamos LR BK (toliau BK) bendrosios dalies nuostatos.

- Apkaltinamasis nuosprendis priimtas dėl veikos, už kurią jau buvo suėjęs patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminas (BK 95 str. 1 d.);
 - Pažeistas BK 38 str. 2 d. (nuo baudžiamosios atsakomybės, kaltininkui ir nukentėjusiam asmeniui susitaikius atleistas recidyvistas);
 - Teismas nemotyvuodamas recidyvistui paskyrė bausmę, nesusijusią su laisvės atėmimu, t.y. pažeidė BK 56 str. nuostatas;
 - Bausmės vykdymo atidėjimas taikytas asmeniui, nuteistam už sunkaus nusikaltimo padarymą, t.y. pažeista LR BK 75 str. 1 d.;
 - Neteisingai paskirtas laisvės atėmimo bausmės režimas (BK 25 str. (2002 07 19 redakcija));
 - Už tyčinio nusikaltimo padarymą, pavojingam recidyvistui nepagrįstai paskirta mažesnė nei vidurkis laisvės atėmimo bausmė (BK 56 str.);
 - Apylinkės teismas nepagrįstai netaikė BK 62 str. (švelnesnės, negu įstatymo numatyta, bausmės skyrimas);
 - Apylinkės teismas nenustatė, jog yra atsakomybę lengvinančių aplinkybių, o iš kaltinamojo parodymų aišku, jog jis prisipažino ir nuoširdžiai gailėjosi padaręs nusikalstamą veiką (BK 59 str. 1 d. 2 p.);
 - Apylinkės teismas, paskyręs viešųjų darbų bausmę, nenustatė termino, per kurį nuteistasis įpareigojamas juos atlikti, t.y. pažeidė BK 46 str. 2 d.;
 - Netinkamai taikytas BK 61 str., todėl vienais atvejais teismas paskyrė per švelnią, o kitais - per griežtą bausmę;
 - Apylinkių teismai netinkamai taikė BK nuostatas, reglamentuojančias bausmės skyrimą už kelias nusikalstamas veikas (BK 63 str.), bei bausmės skyrimą, kai neatlikus bausmės padaryta nauja nusikalstama veika (BK 64 str.) (pvz., apylinkės teismas priėmė nuosprendį bei subendrino bausmes vadovaudamasis BK 64 str., o reikėjo vadovautis BK 63 str. 8 d., nes nusikalstama veika buvo padaryta dar iki nuosprendžio pirmojoje byloje priėmimo);
 - Apylinkių teismai netaikė BK XI skyriuje numatytų baudžiamosios atsakomybės ypatumų nepilnamečiams;

- Apylinkių teismai nesilaikė BK 72 str. 2 d. numatytų apribojimų pagal kuriuos konfiskuojamas tik tas turtas, kuris yra nusikaltimo įrankis, priemonė ar nusikalstamos veikos rezultatas;

- Apylinkės teismas taikė turto konfiskavimą civiliniam ieškiniui užtikrinti (BK 72 str., LR CPK 144, 145 str.);

- Apylinkės teismas nepagrįstai padarė išvadą, jog bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo, tačiau apygardos teismas, remdamasis byloje surinkta medžiaga, padarė priešingą išvadą ir panaikino apylinkės teismo nuosprendžio dalį, kuria bausmės vykdymas buvo atidėtas (BK 75 str.);

- Bausmės vykdymo apylinkės teismas neatidėjo, nors iš byloje surinktų duomenų galima spręsti, jog bylos tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo (BK 75 str.);

- Bausmė paskirta dalinio sudėjimo būdu subendrinus paskirtas bausmes, o galutinė bausmė mažesnė negu viena iš bendrinamų bausmių (BK 63 str. 4 d.);

- Skirdamas bausmę teismas nesivadovavo BK 55 str., pagal kurį asmeniui, pirmą kartą teisiamam už nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismas paprastai skiria su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. Šiuo atveju apylinkės teismas nemotyvuodamas paskyrė areštą, kuris pagal BK 49 str. 2 d. yra trumpalaikis laisvės atėmimas.

Pažeisti LR BPK (toliau BPK) reikalavimai

Pagal BPK 320 str. apeliacinės instancijos teismas, nepriklausomai nuo skundo ribų nustatęs esminių baudžiamojo proceso kodekso pažeidimų, patikrina, ar tai turėjo neigiamos įtakos ne tik asmeniui, dėl kurio skundo nagrinėjama byla, bet ir kitiems skundų nepadavusiems nuteistiesiems. Taigi esminių baudžiamojo proceso pažeidimų nustatymas suteikia teismui teisę nesilaikyti skundo ribų.

Išnagrinėtose bylose net 15% visų baudžiamojo proceso normų pažeidimų sudarė *esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai*:

- Nuosprendis pagrįstas įrodymais, neišnagrinėtais teisiamajame posėdyje (pažeista BPK 301 str. 1 d.);

- Pažeistas teisėjo nešališkumo principas (BPK 6 str.);

- Įtariamasis surastas užsienio valstybėje, o tuomet nuteistas nesikreipus į užsienio valstybę dėl jo išdavimo (BK 9, 9¹ str.);

- Nuosprendžio aprašomojoje dalyje nenurodytos įrodyta pripažintos nusikalstamos veikos aplinkybės (BPK 305 str. 1 d. 1 p.);

- Apylinkių teismai nepagrįstai atsisakė ištirti svarbius kaltinamąjį teisinančius įrodymus (BPK 20 str. 5 d.);
- Išteisinamasis nuosprendis priimtas nenurodžius išteisinimo pagrindo (BPK 307 str. 4 d. 2 p.);
- Kaltinamajam tik iš dalies prisipažinus kaltu, nepagrįstai buvo atliktas sutrumpintas įrodymų tyrimas (BPK 273 str.);
- Apylinkės teismas aprašomąją nuosprendžio dalį surašė bei veikas aprašė pagal BPK 305 str. 1 d. reikalavimus, nustatančius apkaltinamojo nuosprendžio surašymo tvarką, o priėmė išteisinamąjį nuosprendį.

Net 20% visų baudžiamojo proceso pažeidimų buvo padaryta *vertinant įrodymus*:

- Teismo išvados pagrįstos prieštariniais įrodymais (BPK 305 str. 1 d. 2 p.);
- Teismo išvados neatitiko faktinių bylos aplinkybių (pvz., teismui pakako įrodymų tam, kad priimti apkaltinamąjį nuosprendį, o apygardos teismas konstatavo, jog nėra nusikaltimo sudėties (BPK 3 str. 1 d. 1 p.); nebuvo pilnai ir visapusiškai ištirtos bylos aplinkybės (BPK 20 str. 5 d.);
- Vieniems įrodymams suteikiant pirmenybę prieš kitus pažeisti įrodymų vertinimo reikalavimai (BPK 20 str. 5 d., 305 str. 1 d. 2 p.);
- Nuosprendis iš dalies pagrįstas įrodymais, kurie nebuvo išnagrinėti teisiame posėdyje (BPK 301 str.);
- Nuosprendyje įrodymai aprašyti, tačiau neįvertinti (BPK 20 str. 5 d., 305 str. 1 d. 2 p.).

Kiti baudžiamojo proceso pažeidimai:

- Suėmimas neįskaitytas į bausmės laiką (BPK 307 str. 1 d. 4 p.);
- Baudžiamojo proceso dalyviams neišaiškintos jų teisės ir pareigos BPK 268 str. nustatyta tvarka ;
- Nuosprendžio surašymo forma neatitinka BPK reikalavimų (BPK 304, 305, 307 str.);
- Asmeniui, kuriam įsiteisėjo prokuroro nutarimas nutraukti procesą, vėliau baudžiamasis procesas tuo pačiu pagrindu buvo tęsiamas bei priimtas apkaltinamasis nuosprendis (BPK 3 str. 1 d. 8 p.);
- Netinkamai išspręsti civilinio ieškinio dydžio klausimai (BPK 115 str.);

- Apkaltinamasis nuosprendis priimtas suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui (BPK 3 str. 1 d. 2 p., 235 str.);
- Išteisinamasis nuosprendis priimtas nenurodant išteisinimo pagrindo (BPK 307 str. 4 d. 2 p.);
- Apylinkės teismas bylą išnagrinėjo iš esmės nesant nukentėjusiojo skundo ar prokuroro reikalavimo, o tai konkrečiu atveju buvo būtina (BPK 3 str. 1 d. 6 p.);

Netinkamai taikytas 2002 m. lapkričio 7 d. įstatymas "Dėl amnestijos pažymint Lietuvos Respublikos Konstitucijos dešimties metų sukaktį"

Dažniausiai pasitaikydavo šie amnestijos įstatymų taikymo pažeidimai:

- Amnestijos įstatymas netaikytas, nors turėjo būti taikytas (4 str.);
- Netaityti amnestijos įstatymo ypatumai nepilnamečiams (1 str. 1 d. 2 p.);
- Apylinkės teismas pritaikė amnestijos įstatymą, tačiau, atsižvelgiant į veikos padarymo laiką, jis negalėjo būti taikomas (10 str.);
- Netinkamai pritaikyta amnestija mažinant neatliktos bausmės dalį, nes apylinkės teismas nepagrįstai sumažino paskirtos bausmės dalį (4 str.).

Remdamiesi apibendrinimu, siūlome sąrašė (sąrašas pridedamas) esantiems teisėjams pakelti kvalifikaciją šiose srityse:

1. Bausmės skyrimas atsižvelgiant į asmens teistumą (BK 55 str., 56 str.);
2. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko (BK 38 str.);
3. Bausmės vykdymo atidėjimas (BK 75 str.);
4. Švelnesnės, negu įstatymo numatyta, bausmės skyrimas (BK 62 str.);
5. Bausmės skyrimas, kai yra atsakomybę lengvinančių ir (ar) sunkinančių aplinkybių (BK 59 str., 60 str., 61 str.);
6. Bausmės skyrimas už kelias nusikalstamas veikas (BK 63 str.);
7. Bausmės skyrimas, kai neatlikus bausmės padaryta nauja nusikalstama veika (BK 64 str.);
8. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai (BK XI skyrius);
9. Turto konfiskavimas (BK 72 str.);
10. Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai (BPK 382 str. (2002 07 04 redakcija), BPK 369 str. 3 d. (2004 01 29 redakcija), Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau LAT) Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijų nutartys Nr. 2K-570/2003, 2K-257/2003);

11. Nuosprendžio surašymas (BPK 304, 305, 307 str., LAT senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą” (Teismų praktika NR. 19));
12. Įrodymai ir jų vertinimas (BPK 20, 300, 301 str., 305 str. 1 d. 2 p.);
13. Civilinio ieškinio baudžiamojoje byloje išsprendimas (BPK 115 str.);
14. Baudžiamosios bylos nutraukimas (BPK 235 str.);
15. 2002 m. lapkričio 7 d. įstatymo "Dėl amnestijos pažymint Lietuvos Respublikos Konstitucijos dešimties metų sukaktį" taikymas.

Teismų veiklos skyriaus
vyresnysis specialistas

D. Sabonis

Darbą atliko:

D. Sabonis

Darbas baigtas 2004 m. gruodžio 2 d.